

62525

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YUSUF BİN TAŞFİN DÖNEMİNDE
MURABİTLAR DEVLETİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:
Muşerref EKİNCİ

ANKARA-1997

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YUSUF BİN TAŞFİN DÖNEMİNDE
MURABITLAR DEVLETİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı:
Doç.Dr.Mehmet ÖZDEMİR

Hazırlayan:
Muşerref EKİNCİ

ANKARA-1997

ÖNSÖZ

Tarih boyunca bazı millet ve devletlerin varlığı, sahip oldukları kültür hayatları daha sonra gelen milletlerin kültür ve siyasi hayatlarında önemli bir rol oynamıştır.

Mağrib İslâm tarihinde büyük bir rol oynamıştır. Buranın halkı İslâm'ı kabul ettikten sonra büyük hizmetler yaparak Mağrib ve Endülüs'te İslâm'a bayraktarlık yapmışlardır.

Murabitlar devletinin kurucusu olan Yusuf b. Taşfin, bir asrı aşan sürenin yarısından fazla Murabitlar devletini yönetmiş, İslâm tarihinde çok önemli sayılacak çalışmalarda bulunarak, İslâmiyetin Kuzey ve Güney Mağrib ile zenci Afrikada da yayılmasında çok önemli bir yol almıştır.

Endülüsteki Müslümanların yardımına koşarak, burada İslâmın üç asır daha devam etmesinde rol oynayan Murabitları tanımak ve bu devletin İslâm tarihindeki rolünü, önemini, dönemindeki siyasi gelişmeleri, kültürel ve dini yapıları tanımayı bu çalışmamızda amaç edindik. Bu devleti ve kurucusu Yusuf b. Taşfin'i tanıtmakta az da olsa katkıda bulunabildiysek kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.

Bu tezin hazırlanması sırasında yardımlerini esirgemeyen Danışmanım Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR hocam'a ve bu konudaki kaynakları bulmam hususunda yardımcı olan Mekke Harem-i Şerif kütüphanesi Müdür ve personeline teşekkür ederim.

Muşerref EKİNCİ-1997

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın, Önemi ve Amacı	1
2. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	1
3. Murabıtlar'ın Kuruluşuna Kadar Mağrib.....	3
a. Coğrafi Kapsam	3
b. Etnik Yapı.....	4
c. Dini Durum	7
d. Siyasi Durum.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
MURABITLAR DEVLETİNİN KURULUŞU	
1. Murabıtlar Hareketinin Doğuşu	13
a. Abdullah b. Yasin	15
b. Murabıtlar Cemaatinin Teşekkülü	16
c. Abdullah b.Yasin'in Öğretisinin Esasları.....	17
2. Murabıtlar Hareketinin Askeri Faaliyetleri.....	19
a. Askeri Faaliyetlerin Hedefi	19
b. Mağrib'te Fetih Hareketleri.....	21
c. Mağrib'in Fethini Kolaylaştıran Amiller.....	24

III

3. Yusuf b. Taşfin'in Temayüz Edişi	25
a. Yusuf b. Taşfin ve Murabıtlar Hareketine Katılışı	25
b. Murabıtlar Hareketinin Liderliğini Üstlenmesi	27
c. Yusuf b.Taşfin'in Askeri Faaliyetleri	28
4. Murabıtlar Hareketinin Devlete Dönüşmesi.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF B. TAŞFİN DÖNEMİ

1. Siyasi Gelişmeler	33
a. Mağrib'teki Yeni Fetihler.....	33
b. Endülü'ste Cihad Faaliyetleri.....	36
c. Endülüs'ün Murabıtlar'a Bağlanması.....	43
d. Yusuf b. Taşfin'in Vefatı	52
2. Kültür ve Medeniyet	53
a. Devlet Teşkilatı.....	53
b. İktisadi Hayat	63
c. Sosyal Yapı	66
d. Marrakeş Şehrinin Kuruluşu.....	69
e. İlim ve Kültür Hayatı	71
f. Endülüs'ün Etkileri	73
SONUÇ	75
EKLER	78
EK-1- Murabıt Sultanlar, Mağrib'teki Murabıt Valiler	78

EK- 2 Endülüs'teki Murabıt Valiler	79
EK- 2 Murabıtlar Devleti'nin Vezir, Katip, Kadı ve Ordu Komutanları	79
EK- 3 Harita	81
EK- 4 Harita	82
EK- 5 Harita	83
BİBLİYOGRAFYA.....	84
SUMMARY	87

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
As	: Aleyhisselam
b.	: Ibn, Bin
Bkz.	: Bakınız
C.C.	: Celle Celâluhu
D.	: Doğumu
H.	: Hicrî
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
T.D.V.:	Türkiye Diyanet Vakfı
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Thk	: Tahkik
Tsh	: Tashih
Trc	: Tercüme
v.d.	: Ve devamı
v.s.	: Ve saire
?	: Basıldığı yer belli değil, Tarihi belli değil.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Murabıtlar, Abbasi Devleti'nin iç çalkantılarla karşı karşıya kaldığı bir dönemde Mağrib'de ortaya çıkan önemli bir İslâm devletidir. Temeli tamamen dinî mahiyette bir harekete dayanan bu devletin, gerek Mağrib gerekse Orta Afrika'da İslâmiyetin yayılışına büyük katkıları olmuştur.

Murabıtlar Devleti, haçlı savaşlarının hem doğu hem de batı istikametinde İslâm coğrafyasını bunaltmaya başladığı bir dönemde zuhur etmiştir. İçinde bulunulan bu şartlarda Murabıtlar, bilhassa Endülüs'de Hristiyan İspanyol krallıklarına karşı verdikleri yoğun mücadele çerçevesinde İslâm dinini yayma gayretlerinin yanısıra onu müdafaa etme misyonunu da yüklenmiştir.

Tarih ilminin genel amaçları arasında sayılan "Geçmişin iyi bilinmesi şüphesiz geleceğe daha iyi hazırlanmayı temin eder" prensibinden hareketle; Kuzey Afrika ve Endülüs'te hüküm sürmüş olan Murabıtlar Devleti'nin tanıtılması ve bu devletin İslâm tarihindeki rolü, Murabıtların kökeni, tarih sahnesinde yerlerini alışları, bu devletin kurulmasına zemin hazırlayan Abdullah b. Yasin, ve onun Ribat çalışmaları, Yusuf b. Taşfin'in, siyasî faaliyetleri, dönemindeki siyasi gelişmeler, Murabıtların devlet teşkilâtı, iktisadî hayat, kültürel ve dinî yapılanma konuları bu araştırmada ele alınacaktır.

2. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Mağrib'in İslâm tarihinde büyük rolü ve önemi vardır. Mağrib halkı İslâmiyeti din olarak seçtikten sonra büyük hizmetler yapmış, İslâmiyetin bayraktarlığını yaparak Frenklerle mücadele etmiş, İspanya'da Frenk sınırlarına kadar dayanmışlardır.

Her ne kadar Endülüs'le ilgili bir çok çalışma yapılmışsa da, gerek Mağrip gerekse Endülüs'te önemli işler yapmış Murabıtlar devleti ve kurucusu Yusuf b. Taşfin hakkında yeterli çalışmalar yapılmadığı kanaatindeyiz. Bu nedenle çalışmamızı Mağrib ve Murabıtlar devletinin tarihini konu alan anakaynaklardaki bilgileri toplayıp bu bilgileri değerlendirerek oluşturmaya gayret ettik.

Murabıtlar ve Yusuf b. Taşfin'i konu alan kaynaklardan birisi, müellifi meçhul olan *el-Hulelu'l-Mevşiyye fi Zikri Ahbari'l-Merrakuşiyye*¹ adlı kitabıdır.

İbn Haldûn'un *el-Iber*² adlı tarihi de Murabıtları ele alan en eski kaynaklardan biridir. Bundan da gerektiği şekilde yararlanmaya çalıştık.

İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-Tarih*³, Lisânu'd-Dîn İbnu'l Hatîb'in Levi Provençal tarafından tahkiki yapılan "*A'mâlu'l-A'lâm*"⁴ adlı eserinin yanısıra, İbn İzarî el-Merrakûşî'nin *el-Beyanu'l-Muğrib fi Ahbari'l-Endelusi ve'l-Mağrib*⁵ adlı kitaplarından kaynak olarak araştırmamızda yararlanmaya çalıştık.

Ayrıca Ahmed b. Halit en-Nâsirî'nin *el-İstiskâ*⁶ adlı kitabı ile, Yusuf Eşbah'ın Abdullah İnan tarafından tercümesi yapılan *Tarihu'l-Endelüs fi Ahdî'l-Murabitîn ve'l-Muvahhidîn*⁷ adlı eserlerinden de yararlandık.

Hasan İbrahim Hasan'ın *Tarihu'l-İslâmi's-Siyasî ve'd-Dinî ve's-Sekafî ve'l-İctimaî*⁸ adlı tarihinden de özellikle Murabıtlar döneminin kültür ve

¹ *el-Hulel el-Mevşiyye fi Zikri'l-Ahbari'l-Merrakuşiyye*, (thk.Süheyl Zekâr-Abdulkadir Zemâme,) 1979.

² İbn Haldûn, Abdurrahman b.Muhammed, İbn Haldun, *el-Iber fi Divani'l-Mubtede ve'l-Haber*, Kahire 1274.

³ İbnü'l-Esir,Ebu'l-Hasan Ali b.Ebûbekir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Beyrut. 1979

⁴ Lisânu'd-Dîn İbnu'l-Hatîb, *Kitabu A'mâli'l-A'lâm*, Beyrut, 1956.

⁵ İbn İzarî el-Merrakuşî, *Kitabu'l-Beyani'l-Muğrib fi Ahbari'l-Endelusi ve'l-Mağrib*, Beyrut 1967.

⁶ Selavi, Ahmed b.Halid en-Nasır, *el-İstiskâ li Ahbari Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, Mısır 1312.

⁷ Eşbah, Yusuf, *Tarihu'l-Endelüs fi Ahdî'l-Murabitîn ve'l-Muvahhidîn* (Trc. Abdullah İnan), Kahire 1940.

⁸ Hasan, İbrahim, Hasan, *Tarihu'l-İslâmi's-Siyasî ve'd-Dinî ve's-Sekafî ve'l-İctimaî*, Kahire 1964.

medeniyet tarihi konularında çağımızda geniş olarak konuyu ele aldığından bundan da yararlanmaya çalıştık. Yine çağımızda Murabitlarla alakalı olarak yapılan en ciddi araştırmalardan biri olan Hasan Ahmed Mahmud'un *Kıyamu Devleti'l-Murabitin*⁹ adlı eserinden hem bilgi hem de metod olarak yararlandık.

Zikrettiğimiz eserlerin dışında başka birçok eser ve Ansiklopedi maddelerinden de çalışmalarımız esnasında istifade ettik.

3. MURABITLARIN KURULUŞUNA KADAR MAĞRİB

a) Coğrafi Kapsam

Mağrib'in coğrafi konumu hakkında klasik dönem İslâm tarihçileri ve coğrafyacıları değişik görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Haldûn, Mağribi Mısırın batısından başlamak üzere, Trablus dahil, batıda Atlas Okyanusuna, güneyde ise, büyük Sahrânın orta bölgesinde bulunan Tunus, Cezayir, Merrakeş ve Moritanya'ya kadar olan bölge olarak, göstermektedir¹⁰

İbn Haldun'a göre kısaca Bingazi'nin batısından Atlas Okyanusu'na kadar olan bölgeye Mağrib adı verilmektedir.

Romalılar ise, Mağrib bölgesini üç coğrafi bölge olarak değerlendirmişlerdir. İfrikiyye, Nûmidya ve Moritanya. Daha sonra Araplar da burayı üç bölge olarak değerlendirmişlerdir. Her bölgenin kendisine has özellikleri ve şartları vardır.

Arap coğrafyacıların taksimine göre Mağrib, İfrikiyye, (Mağribu'l-Evsat) (Mağribu'l-Aksâ) olmak üzere üç bölgeye ayrılmaktadır. Bu bölgeleri kısaca şöylece belirlemişlerdir:

⁹ Mahmud, Hasan Ahmed, *Kıyam-u Devleti'l-Murabitin*, Kahire 1956.

¹⁰ İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 101.

Arap coğrafyacıların taksimine göre Mağrib, İfrikiyye, (Mağribu'l-Evsat) (Mağribu'l-Aksâ) olmak üzere üç bölgeye ayrılmaktadır. Bu bölgeleri kısaca şöylece belirlemiştir:

İfrikiyye: Bizanslılar dönemi İfrikiyye'sinin aynısıdır. Bizanslılar bu adı Bingazi ile Tanca arasındaki bölge için kullanmışlardır.

Mağrib-i Evsat: Batı İfrikiyye'den Fas'ın, Muluvi vadisine kadar olan bölge.

Mağrib-i Aksâ ise; Muluvi vadisinden Atlas okyanusuna kadar olan bölgeyi içine almaktaydı¹¹.

İbn Havkal ise, Mısır hududundan, Trablus'tan Zuvila'ya kadar olan bölgeyi Şarkî Mağrib; Züvila'dan Sus el-Aksa'ya kadar olan alanı ise Garbi Mağrib olarak nitelendirmiştir.

Mağrib'i üçe ayıran taksim umumiyetle kabul görmüştür. İfrikiyye, Mağrib-i Evsat ve Mağrib-i Aksâ, İfrikiyye, Misrata yakınlarındaki Kasr Ahmed'den Bicâye'ye; Mağrib-i Evsat, Bicâye'den Muluvi Vadisine, Mağrib-i Aksâ da Muluvi'den Asfi'ye ve Deren'e kadar uzanmaktadır ki, bu bölge Sûs'u da ihtiva eder. Mağrib-i Aksâ, İbn Haldun'a göre, bir ada yahut diğer kara parçalarından ayrılmış etrafı denizler ve dağlar ile çevrili bir ülkedir¹².

Verilen bu bilgilerden Mağrib'in, Bingazi'nin batısından Atlas Okyanusu'na kadar olan bölgenin adı olduğu anlaşılmaktadır. Biz de araştırmamızda Mağrib ismini bu anlamda kullanacağız.

b) Etnik Yapı

Mağrib'in en eski sakinlerinin kimler olduğu, pek açığa kavuşturulamamış bir husustur. Bununla birlikte: İlk olarak Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in oğullarının Doğudan buraya göç ederek yerleştiği rivayet

¹¹ Mahmut, 12-13.

¹² Yver, "Mağrib" *MEB İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 142-143.

aktarmaktadır.¹³ Kaynaklarımızın aktardığı bilgilere göre bizim çalıştığımız dönemde Mağrib'de üç grup halk yaşamaktaydı.

1- Romalılar Bizanslılar

2- Afârik veya Afârike: Kartacalılardan ve Latin sömürgecilerinden geriye kalan halk ile, bunun yanısıra asıl yerli halktan olup Roma-Bizans medeniyetinden etkilenip, Bizans hakimiyetini kabul eden, onlar için ziraat ve sanat alanında çalışarak yaşayan halk bu gruba girer¹⁴.

3- Berberiler: Bunlar Mağrib'in asıl sakinlerini oluşturan halktır. Berberi isminin, Tababia Kralı İfrikş b. Kays tarafından buradaki halka verildiği¹⁵ İbn Haldûn tarafından ifade edilmektedir. Günümüze kadar kullanılagelen Berberi ismi, Araplar ve daha sonra bu bölgeye gelen halklar tarafından, bölgenin yerleşik halkı için kullanılmıştır.

Berberilerin menşei ve anayurtları kesin olarak tespit edilememiştir. Eski müelliflerin bir kısmı Berberilerin Kuzey Afrika'nın yerli halkı olduğunu, diğer bir kısmı doğudan geldiklerini,¹⁶ Taberi ve bazı alimler ise Berberilerin Kenan ve Amalike'den olduklarını, Câlut'un öldürülmesinden sonra dağıldıklarını, İfrikş'in Mağrib'i işgal ettikten sonra onları Şam sahillerinden alıp İfrikkiye'ye yerleştirdiğini ve kendilerine Berberi ismini verdiğini zikretmektedirler¹⁷.

Muasır ilim adamları ve tarihçiler Berberilerin anayurtları ve menşeleri hakkında görüş birliğine varamamışlardır.

Genel olarak Berberiler sosyal ve etnik açıdan iki kısma ayrılırdı:

¹³ DEBBUZ, Muhammed Ali, *Tarihu'l-Mağribi'l-Kebîr*, Kahire 1964, I, 17.

¹⁴ SALİM, Abdulaziz, *Tarihu'l-Mağrib fi'l-Asri'l-Islamî*, İskenderiye, ?, 41.

¹⁵ İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 89.

¹⁶ Yıldız, Hakkı Dursun, "Berberiler" *TDV.İ.A.*, İst.1992., V, 478.

¹⁷ İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 93.

1. Yerleşik Berberiler: Bu kısım Berberiler sulak ve ziraate elverişli bölgelerde yerleşmişlerdir. Ziraat ve sanatla uğraşırlardı. Bunlar aynı zamanda Kartaca ve Latin medeniyetlerinden etkilenmişlerdir.

2. Göçebe Berberiler: Bu grup berberiler özellikle hayvancılıkla uğraşmışlardır¹⁸ Bu bedevi kabileler sürekli olarak yerleşik kabilelere saldırıp, yol kesicilik yapar ve otlak yerlerini geçici süreler için işgal ederlerdi¹⁹.

Mağrib'teki bu kabileler sık sık birbirine saldırırdı, toprak ve mallarını müdafadan çok aile ve aşiretlerini savunmayı esas alırlardı. Bu sebeple kabile sosyal hayatın odak noktasıydı. Fert kabileden ayrı düşünemez ve kendi başına karar veremezdi²⁰.

Berberiler Mağrib'in kuzeyinden Orta Afrika, Senegal ve Nijer'e kadar yayılmış çok geniş bir topluluğu oluşturmaktadır. Bunların "Bitr" ve "Berânis" şeklinde iki büyük boydan oldukları üzerinde âlimler ittifak etmişlerse de, bu iki boyun aynı atadan gelip gelmediği hususu ihtilaf konusudur. Bu iki boyun "Bernes" ve "Madgis"ten oldukları "Madgis"e Ebter de denildiği, bu nedenle onun soyundan gelenlere "Bitr" ismi verildiği, "Bernes"ten türeyen halk da "Berânis" olarak adlandırılmıştır. Soy bilimcileri Beranis'in yedi ayrı halkı meydana getirdiğini belirtmektedir: "Ezdâce, Mesmûde, Urbe, Acîse, Kûtâme, Sanhâce, Uriğe ve Zâd Sabık Bin Selim"dir²¹ İbn Haldûn yedi gurup olduğunu zikretmiş, ancak sekiz olarak yazmıştır. Bu da bu kabilelerin sayısının ihtilafli olduğunu göstermektedir.

Yukarıda geçen Sanhâce kabilesinin de Berânis'ten olduğu alimlerin çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Sanhâce Berânis kabilelerinden birisi

¹⁸ Debbuz, 49.

¹⁹ Mahmud, 25-26.

²⁰ İbn Haldûn, *Mukaddime*, (trc.Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1990, I, 400.

²¹ İbn Haldun, *el-İber*, VI, 89.

olup Berberidir. Sanhâceliler de yetmişden fazla kabileyi oluşturur, bunlardan bazıları, Lemtûne, Cidâle, Mesûfe, Misrate, Medâse, Benû Varis, Benû Dağir, Benû Ziyad, Benû Musa, Benu Fuştal ve bunların değişik boy ve torunlarından daha niceleri. Bu Sanhâceliler Mağrib'te iki büyük devlet kurmuşlardır. Birincisi Beni Zîri Devleti, İfrikkiye'de kurulmuştur. Bu devleti şiilerden alarak kurmuşlardır. İkincisi ise, Mağrib-i Aksa ve Mağrib-i Evsat ile Endülüs'te kurulan "Mulessimûn" olarak da bilinen (Murabıtlar) devletidir²² ki, bu devleti ilerde ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalışacağız.

c) Dini Durum

Berberiler İslâmdan önce çeşitli dinî inanışlara sahipti. Tarihten önceki dönemde Berberiler'in dinleriyle ilgili izlere Cilalı Taş devrinden kalma taş oymalarında ve resimlerde rastlamak mümkündür. Hatta bazı figürlerden ve sert kayalardan yapılmış hayvan heykellerinden hareketle onların putperest oldukları söylenebilir. Ancak son 3000 yıldır Kuzey Afrika bir çok istilalara ve yabancı medeniyetlerin etkisine maruz kaldığı için gerçek Berberi dinini ve bu dinin özelliklerini kesin hatlarıyla ortaya koymak mümkün değildir²³.

Putperestlik berberiler arasında yaygın dindi. Putperestlik Berberilere doğudan intikal etmiştir. Ayrıca kâinatı yöneten bir ilaha da inanırlardı ve bu ilahı kimse göremezdi. Bu ilah hayata yön verirdi, bu İlahın adı "Emûn" idi. Sembolü ise koç idi. Ayrıca Berberiler hayvanlardan Boğa, koç ve keçiye de ibadet ederlerdi. Daha sonra Roma ve Bizanslıların Mağrib'e girmesiyle Berberilerden Hristiyanlığa girenler oldu. Ayrıca Yahudilik te özellikle Uras dağlarında yayılmıştı²⁴. Ancak yahudilerin buraya ne zaman geldikleri tam

²² es-Selavi, I, 98.

²³ Yıldız, V, 482.

²⁴ Debbuz, I, 71.

olarak bilinmemektedir. Mağrib tarihi araştırmacılarından Sa'd Zağlul, bu Yahudilerin Mağrib'e Romalılar zamanında ticaret için doğu ile batı arasında seyahat eden Finikeliler'in gemileriyle gelmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır²⁵.

İslâmiyetin Berberiler arasında yayılması ise İbni Haldun'a göre Endülüs'ün fethinden hemen sonra olmuştur. Ondan önce dinleri Mecûsî idi. (Ancak İslâmiyet, ilk zamanlarda bölgede yerleşemedi. İstikrar kazanamadı ta ki Tarik b.Ziyad ve Musa b.Nusayr'ın Endülüs'e geçmelerinden sonra İslâmiyet bölgede yerleşmiştir. Tarik ve Musa b.Nusayr ile beraber berberiler de Endülüs bölgesine cihada gitmişlerdi. Bu sayede diğer Berberilerin de İslâmiyet'e girmeleri hızlanmıştır²⁶.) İbnü'l-Esir ise; Keyruvan şehrinin kurulmasıyla birlikte İslâmiyet'in bölge halkı arasında yayılmaya başladığını söylemektedir²⁷.

Şüphesiz Endülüs'ün fethinin Mağrib'in İslâmlaşmasında büyük bir payı olmuştur. Özellikle Müslüman Berberilerin de katılmış oldukları bu fetihlerle diğer bölgelerdeki Berberilerin de İslâmlaşmaları hızlanmıştır.

Mağrib'te İslâmiyetin yayılmasında özellikle Hassan b.Numan ve Musa b. Nusayr'ın beraberlerinde Berberileri savaşa sokmaları ve bunlara ganimetten pay vermelerinin de büyük etkisi olmuştur. Hassan bu bölgede Araplarla Berberiler arasında kesinlikle ayırım yapmazdı.

Ömer b.Abdülaziz'in (99-102/717-720) izlemiş olduğu politikanın da Mağrib'in İslâmlaşmasında büyük payı vardır. Bu amaçla büyük çabalar göstermiş, tabiin alimlerinden oluşturulan on kişilik bir heyeti bölgeye göndererek buradaki halka İslâm'ın emirlerini tebliğ etmek ve İslâm ahlakını

²⁵ ZAĞLUL, Sa'd, *Tarihu'l-Mağrib*, İskenderiyye 1979, I, 119-123.

²⁶ İbn Haldun, *el-İber*, VI, 181-110.

²⁷ İbnu'l-Esir, III, 238.

öğretmekle görevlendirmiştir. Bu on kişilik heyet, Kayrevan'da yeni okullar açıp dersler veriyorlardı. Zamanla Kayrevan büyük bir İslâm kültür merkezi haline gelmiştir. Buraya Mağrib bölgesinin her yanından öğrenciler gelip ilim tahsil ediyor ve ilim adamları yetiştiriliyordu²⁸.

d) Siyasi Durum

Müslümanların Kuzey Afrika'ya ulaşması erken tarihlerde başlamıştır. Halife Hz. Ömer tarafından Mısır'ın fethi ile görevlendirilen Amr b.As 19/641 yılında Mısır'ı fethetmeye başladı.

Amr, Mısır diyarına girdi ve Ferâmada savaşa başladı. Amr, Mısır'daki Kıptilerle Rumlar arasındaki ihtilafı iyi değerlendirerek Ferâmâyı kolaylıkla fethetti. Daha sonra İslâm ordusu fetihlere devam ederek, İskenderiye'yi kuşattı. Üç ay kadar süren kuşatmadan sonra İskenderiye fetholundu. Ve pek çok ganimet alındı. Böylece Mısır bütünü ile İslâm ülkesine katıldı²⁹.

Mısır'ın fethinden sonra 20/642 senesinden sonra Müslüman komutanlar Bizans'ın elinde bulunan Mağrib'in fethini gerek siyasi ve gerekse maddi açıdan zaruri görüyorlardı. Özellikle Bizans tehlikesini ortadan kaldırmak için bu şarttı. Bu sebeple zaman zaman Mağrib sınırlarına saldırılarda bulunuyor hem düşmana gözdağı veriyor hem de ganimetler ele geçiriyorlardı. Amr b. As ilk olarak Ukbe b.Nafi b.Kays el-Fihri'yi Mağrib'in fethine gönderdi. El Fihri Zuveyle ve Berkâ'yı (Bingazi) fethetti. Bundan sonra Amr, kendisi Berkâ'ya gelerek, buluş çağına gelen her ferdin birer dinar cizye ödemeleri şartı ile barış yaptı³⁰. Amr b. As fethetmeye devam ederek Trablus'a kadar vardı ve buranın halkıyla anlaşmıştı. Fetihler için ortamın uygun

²⁸ Mu'nis, Hüseyin, *Fethu'l-Arap Li'l-Mağrib*, Kahire 1965, s. 25.

²⁹ Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihi*, Ankara 1991, s.203-204.

³⁰ İbn İzarî, I, 7.

olduğunu Hz. Ömer'e bildirdiyse de, Hz. Ömer harekâtın durdurulmasını istemesi üzerine Mısır'a geri döndü.

Hz. Osman döneminde Amr b. As'ın yerine Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh Mısır'a gönderildi. Abdullah b. Sad b. Ebî Serh İfrikiyye'ye küçük çapta askeri seferler düzenliyordu. Durumun önemini Hz. Osman'a bildirmesi üzerine Hicaz'dan buraya gönderilmek üzere 23/648 senesinde özel bir ordu oluşturuldu. Bu orduda Abdullah b.Sad, Abdullah b.Zubeyr, Abdullah b.Ebûbekir ve Abdullah b. Ömer gibi meşhur sahabiler de vardı. Bu sebeple bu orduya "Abâdile" ordusu denilmiştir³¹. Hicaz'dan yola çıkan bu ordu Abdullah b.Ebi Serh'in Mısır'daki kuvvetleriyle birleşti ve Mağrib seferi başladı. Bu ordu hızla ilerliyerek Berkay'a (Bingazi) oradan da Trablus'a ulaşarak bir çok ganimetler elde etti. Bizans komutanı Gregonnius'un merkezi Subaytile şehrine ulaştı. Bizanslılarla çıkan çetin bir çatışmadan sonra Abdullah b. Zubeyr Gregonnius'u öldürdü. Subaytile müslümanların eline geçti. Bunu duyan çevre kabileler Abdullah b. Ebî Serh ile sulh yaparak 300 kantar altın vermeleri şartıyla anlaşma yaptılar³². Bütün İfrikiyye müslümanların eline geçti ve Bizans ordusu dağıldı. Yapılan antlaşma sonucunda Araplar Mısır'a döndü. 28-29/647-648 Hz. Osman döneminde ki fitne dolayısıyla fetih hareketinde bir durgunluk meydana geldi³³.

Ukbe b.Nafi esas itibariyle 50/670 senesinde fetihlere başlayarak 50/670 senesinde Kayrevan'ı kurdu. Burası bölgenin en önemli kültür ve ilim merkezi haline geldi Ukbe'nin fetihleri sonucunda müslümanlar Atlantik kıyılarına kadar ilerleyerek Kuzey Afrika'ya hakim oldular. Ukbe sadece

---

³¹ Mu'nis, 27.

³² İbn İzarî, 1, 8.

³³ Mu'nis, 38.

Akdeniz sahilinde yaşayan Bizanslılarla değil, ayrıca sahilden içerde yaşayan Berberilerle de barışmış ve onları İslâm hakimiyetine almıştır. Kısa sürede İslâmiyet'i benimseyen Berberiler İslâm bayrağının Batı Afrika'ya götürülmesinde büyük rol oynadılar. Ukbe, Atlas Okyanusu kıyısındaki Tanca'ya ulaştıktan sonra, güneye yönelerek Lemtûne çölüne kadar ilerledi. Burada yaşayan Berberileri itaat altına aldı³⁴.

Ukbe b.Nafi ve Ebu'l-Muhacir³⁵ beraber Kayrevan'a geri dönerken Berberi komutan Kuseyle tarafından 64/683 senesinde şehit edildiler. Bunun üzerine Kays b.Zübeyr b.Kays komutasındaki ordu Tunus'a doğru harekete geçti. 64/688'de yapılan savaşla Kuseyl öldürüldü. Fakat Bizanslılardan gelen yardımların etkisiyle bu savaşta Kays b.Zübeyr de şehit edildi.

Bunu muteakiben Hassan b.Numan el-Gassan komutasındaki bir ordu Kuzey Afrika'ya gelerek fetih hareketine başladı ve büyük zaferler kazandı. Kartaca fethedildi. Sıra kadın lider Kâhine liderliğindeki Berberilere gelmişti. Kâhine isyanı, eskiden bölgede yerleşmiş yahudilerin isyanı idi. Hassan bunun üzerine de giderek Kâhine'yi öldürdü (83-84/702-703)³⁵. Kahine'nin ölümünden sonra lidersiz kalan Berberiler Hassan'ın da müsamahakâr tutumu neticesinde kitleler halinde müslüman oldular. Hassan b.Numan'ın yerine 64/698 senesinde İfrikiye valiliğine Musa b.Nusayr atandı. Bölgedeki İslâm hakimiyeti altındaki toprakları genişleterek diğer Berberi kabilelerinin de müslüman olmalarını sağladı. Böylece müslümanlar Kuzey Afrika'yı tam olarak hakimiyet altına almış, bölgedeki Bizans hakimiyeti silinmiş oldu.

138/756 senesinde bağımsız Endülüs Emevi Devleti'nin kurulmasından sonra Kuzey Afrika'da da bağımsızlık hareketleri başladı ve

³⁴ Dursun, Davud "Afrika" *TDV İ.A.*, İstanbul 1988, I, 430-431.

³⁵ Mu'nis, 29.

bölgede müstakil bazı müslüman yönetimler doğdu. Burada önce Hârici hanedanlar orataya çıktı. Cezayir'in batısında hüküm süren Rüstemiler (160-297/777-909) ile Sicilmâse'de ortaya çıkan Midrâriler (155-367/777-977), Harici İbadi inanişına mensub hanedanlar idi. Bugünkü Fas'ın bulunduğu bölgede hükümrân olan İdrisiler (172-375/788-985) Abbasiler'e bağlı kaldılar. Tunus'ta kurulan Ağlebiler de (184-197/800-909) şeklen bile olsa Bağdat'a bağlı kalıp bir asır parlak bir devlet olarak yaşadılar. Ağlebiler'in yerini alan Fatimîler (287-567/909-1171), Şii oldukları halde bölgedeki sünni halka hükümrân oldular. IX. yüzyılın ortalarına kadar Tunus'ta hüküm süren Fatimiler, Kahire'ye yerleştikten sonra iyice güçlenerek bütün Kuzey Afrika'yı, Mısır'ın güneyini, Arap yarımadasını, Filistin ve Suriye'yi içine alan bir İmparatorluk kurdular. X. yüzyılın son çeyreğinden XI. yüzyılın ortalarına kadar Tunus, Cezayir, Fas ve Sicilya'da hüküm süren Zirîler (362-543/972-1148) Şii olmalarına rağmen Fâtimiler'den ayrı bir hanedanlık kurmuşlardır. Zirîler'in bir kolu olan Hammâdîler (432-450/1040-1058), Cezayir'i Zirîler'den alarak bir emirlik şekline getirdiler³⁶. XI. yüzyılın ortalarından XII. yüzyılın ortalarına kadar Kuzey Afrika'da hükümrânlık Murabitlar'ın eline geçti.

---

³⁶ Dursun, I, 430-431.

BİRİNCİ BÖLÜM

MURABITLAR DEVLETİNİN KURULUŞU

1. Murabıtlar Hareketinin Doğuşu

Murabıtlar hareketinin esas kurucusu Fakih Abdullah b. Yasin ve ilk faaliyetlerini ele almadan önce kısaca Berberilerin Kuzey Afrika'daki durumlarını incelemekte fayda vardır. Berberilerin vatanları; özellikle Mulessimûn kabilesi tarihçilerinin bildirdiğine göre, genel olarak Trablus'un güneyindeki Gıdamıs'dan Atlas okyanusuna, kuzeyden Senegal nehrine³⁷ buradan da Nijer'i de aşarak büyük Sahrânın ortasına kadar olan bölgeyi kapsamaktadır.

Mulessimûn kabilelerin birçok gruba ayrılmış ve bu kabileler değişik bölgelerde müstakil olarak hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak birlik ve beraberliklerini oluşturamamış olan bu kabileler, büyük devletlerin piyonu olmuşlardır. Bu kabilelerden Beranis Fatimiler'i, Bitr ise Emeviler'i desteklemişlerdir³⁸. Fas'ta kurulan emirlikler, Sicilmâse'deki emirliklerine saldırıyor, Sicilmâseliler Faslılara saldırıyorlardı. Mulessimûn kabileleri sürekli savaş halinde oldukları için birliklerini bir türlü sağlayamıyorlardı. Lemtûne kabilesi, Gana devleti ile mücadele ediyordu. Hatta Emir Tin Yerutan b.Visnu liderliğindeki Lemtune ordusunun 350/960 senesinde Audagost'u ele geçirdikleri rivayet edilmektedir³⁹. Tarihçiler, İbn Havkal'in bu bölgeyi ziyaret edip, Audagust'a girdiğini ve bu gücün bölgede zirveye

³⁷ el-Hulel, 17.

³⁸ İbn İzari, VI, 263.

³⁹ Mahmud, 75.

ulaştığına şahit olduğunu zikr etmektedirler. Ancak daha sonra, Gana devletinin Audagust'u ele geçirmesi sebebiyle bu güç dağılmıştır. Lemtune kabilesinin çabaları neticesinde tekrar Lemtûne, Cidâle ve Mesûfe kabileleri arasında bir birlik kuruldu. Bu birliğin başına ise "Ebu Ubeydillah b.Tiyfat getirildi"⁴⁰. Bazıları da isminin "Ebu Abdullah b.Narşt el-Lemtûni" olduğunu belirtirler.⁴¹ İstiksa da ise, adının "Ebu Abdullah Muhammed b.Tayfa"⁴² olduğu zikredilir. İbn İzarî, Ebu Abdullah'ın üç sene hüküm sürdüğünü ve şehit edildiğini⁴³, Hasan Ahmed Mahmud ise, Ebu Abdullah'ın Sanhâce birliğinin başına H.424/1032 senesinde geldiği ve 429/1037 senesinde vefat ettiğini bildirmektedir⁴⁴.

Ebu Abdullah'ın vefatıyla yerine Yahya b. İbrahim el-Cidalî geçti.⁴⁵ Böylece Mülessimûn kabilelerinin liderliği Lemtune'den Cidale kabilesine geçmiş oldu⁴⁶. Emir Abdullah'tan sonra yerine geçen Emir Yahya b. İbrahim el-Cidali aydın bir adamdı. 427/1035 senesinde hac ibadetini yerine getirmek üzere hicaza gittiğinden yönetimi oğlu İbrahim'e bıraktı⁴⁷. Yahya b. İbrahim Hac dönüşünde zamanın ilim merkezi olan Kayrevan'a uğradı. Büyük alim Ebû İmran el-Fasî ile görüşerek onun sohbetlerinde bulundu. Ebu İmran kendisine hangi mezhepten olduğunu sorunca, ondan kendilerinin cahil bir toplum olduklarını, bu nedenle kendilerine yol gösterecek dini bilgileri öğretecek birinin gönderilmesini istedi. Bunun üzerine Ebu İmran el-Fasî bölgeyi iyi tanıyan, halkla uyumlu çalışabilecek birini göndereceğini söyledi

⁴⁰ İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 182.

⁴¹ Kalkaşendi, V, 189.

⁴² es-Selavi, I, 99.

⁴³ es-Selavi, I, 99.

⁴⁴ Mahmud, 102.

⁴⁵ es-Selavi, I, 99.

⁴⁶ İbn Ebi Zer Ali el-Fasî *el-Enisu'l-Mutrib Bi Ravdi'l-Kirtas fi Ahbâr Mulûki'l-Mağrib*, Rabat 1973, s.76.

⁴⁷ es-Selavi, I, 99.

ve Sûs bölgesindeki Sanhâce kolunun Lamti kabilesinden fakih bir zat olan Vucac b. Zûlu'dan Yahya b. İbrahim'e bir ilim adamı vermesini istedi. Şeyh Vucac da kendi adamlarından faziletiyle bilinen Abdullah b. Yasin el-Cezûlî'yi Emir Yahya b. İbrahim'in yanına katarak Sahrâya gönderdi⁴⁸.

a) Abdullah b. Yasin

Abdullah b. Yasin b. Mekkuk b. Seyr b. Ali el-Cezûlî Gâna Çölü'nün Tamanuat köyünde doğdu. Annesinin adı İzâmara olup, Beni Cezûle kabilesindedir.

Fakih Vucâc b. Zulu'dan ders aldı, daha sonra Tavâif döneminde Endülüs'e geçerek burada ilim tahsilini devam ettirdi⁴⁹. Oradan da Emir Yahya b. İbrahim el-Cidâli ile birlikte 430/1038 senesinde Cidâle bölgesine gelerek buradaki insanlara Arapça ve dinî bilgileri içeren dersler verdi. Abdullah b. Yasin çok zeki, edip, takva sahibi, ayrıca siyasetten uzak duran bir şahsiyet idi. Hayatı boyunca bir çok zorlukla karşılaştı.

Mülessimûn'un büyük çoğunluğunun namaz kılmadığını, müslümanlarının şهادet kelimesini getiremeyecek kadar cehalet içerisinde yaşadıklarını, dörtten fazla kadınla evlendiklerini ve zinâ işlediklerini görünce, bunu önlemek için "emr-i bi'l-maruf ve'n-neh-y-i ani'l-munker"e başladı. Bunun üzerine Mülessimûnun önde gelenleri Abdullah b. Yasin'in bu davranışlarından rahatsızlık duymaya başladı. Bu rahatsızlık onu evinden uzaklaştırma ve evini yıkma derecesine vardı⁵⁰. Bu tepkiler karşısında Abdullah b. Yasin'in tebliğ faaliyeti sekteye uğradı. Burada olumlu bir sonuç elde edemeyince, İslâmiyeti öğretmek için daha sonra Lemtûne kabilesine

⁴⁸ es-Selavi, I, 99-100.

⁴⁹ *el-Hulel*, 20; İbn İzârî, IV, 10; İbn Ebî Zer, 78.

⁵⁰ *el-Hulel*, 20; İbn Ebî Zer, 78.

gitti, fakat orada da aynı tepkiyi gördü; bunun üzerine onlarla mücadele etmeye karar verdi. Ancak ciddi bir muhalefetle karşılaşınca, Lemtûne kabilesi reislerinden Yahya b. Ömer, kardeşi Ebû Bekir b. Ömer ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Senegal'deki bir adaya sığındı. Burada dini-askeri eğitim vermek maksadıyla bir tekke (Ribât) kurdu⁵¹.

b) Murabıtlar Cemaatinin Teşekkülü

Abdullah b. Yasin Senegal nehrinin en alt ucunda Ribat'ini kurdu. Bu Ribat'ın kurulmuş olduğu yer stratejik bir öneme sahipti. Putperest olan Gâna memleketine yakın olup, insanların rahatça ulaşabilecekleri bir mevkide idi. Aynı zamanda Mulessimûn diyarına da yakındı. Bu sebeple katılımların hızlı olduğu söylenir⁵².

Bu ribat 433/1040 senesinde yedi kişinin katılımıyla çalışmalarına başladı. Bunlar arasında Abdullah b. Yasin'in yanısıra Emir Yahya b. İbrahim el-Cidâli ve Yahya b. Ömer el-Lemtûni de bulunmakta idi. Fakih Abdullah b. Yasin bunlara "Murabıtûn" (Murabıtlar) ismini verdi. Bu Murabıtlar kendilerini Allah yoluna adayarak ibadet etmeye, Kur'an-ı Kerim öğrenmeye ve İslâma davete başladılar. Daha sonra bunlara katılanların

⁵¹ Ribat, düşmanı korkutmak ve nöbet tutmak amacıyla kale, zaviye veya yapı anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de: "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz." buyurulmaktadır. Ribatın esas anlamı ise; düşmanlarla savaşmak üzere atların toplandığı yerdir ve cihadla eş anlamda kullanılmaktadır. Ribat; zahid ve salih (takva) kimselerin ibadet ettikleri ve Allah yolunda cihada hazırlandıkları yere de denir. Ribat dini ve askeri amaçlıdır, burada kalanlara da "murabıt" denir⁵¹. Ribatlar herşeyden önce İslâm ülkesi hudutlarının tehlikeli noktalarındaki müstahkem mevkiiler, orduların toplanma yerleridir. Yalnız Maveraün-nehir'de 10.000 ribat bulunurdu. Abbasiler döneminde ribatlar çoğalarak genişledi. Abbasi Valisi Harsama 795/1392 senesinde İfrikiyye de ilk ribatı kurmuştur. Ağlabiler ise, bütün şark sahili boyunca, ribatların sayısını arttırmıştır. Askeri önemi yanında ribatlar ilmi açıdan da çok önemli idiler, bu ribatların sayesinde İslâm kültürü hızla yayılmıştır. Bu ribatlarda yaşayanlar tam birlik ve beraberlik örneği göstererek, hem ibadetlerini yapıyorlar hem de Kur'an-ı Kerim ezberliyorlardı. (Bkz.Georges Marçais, "Ribat", MEB, İstanbul, 1993).

⁵² Mahmud, 135. *İ.A.S. 734.C. 9*

sayısı hızla artmaya başladı ve bin kişiyi aştı. Abdullah b. Yasin değişik kavim ve kabilelerden gelen bu Murabıtlara; "Allah sizi ıslah etti ve hidayete ulaştırdı, sizin Allah'a şükretmeniz ve iyilikleri emredip, kötülüklerden sakındırmanız gerekir" direktifini verdi. Bunun üzerine bu Murabıtların herbiri kendi kavim ve aşiretini dini açıdan aydınlatmak üzere tebliğe başladılar. Abdullah b. Yasin de çeşitli kabile reisleriyle beraber davete başladı. Halk yapılan davetten usanmaya başlayınca, Abdullah b. Yasin cemaatine; "Biz onlara tebliğ ettik ve onları uyardık; artık üzerimize cihad vacib oldu." diyerek, silahlı cihad hareketini başlattı⁵³.

Fakih Abdullah b. Yasin bu Ribat'ın yönlendirici ve mürşidi mevkiinde idi. Yönetmek için de cemaatten birini idareci olarak tayin ederdi. Önemli konularda ise karar mekanizması "Şûrâ" idi; istişare yaparak karar verirlerdi. Bu istişare meclisinin başına ise Yahya b. İbrahim el-Cidâli'yi getirmişti. Bu ribatta Abdullah b. Yasin'in öğretileri esas alınır ve bunların hayata geçirilmesi için gayret sarfedilirdi⁵⁴.

c) Abdullah b. Yasin'in Öğretisinin Esasları

Abdullah b. Yasin Mağrib halkının ve özellikle Mülessimûn'un Kur'an ve Sünnet'ten uzak olduklarını, Allah'ın haram ettiği şeyleri helal olarak gördüklerini her türlü kötülüğü, zülmü ve gayr-ı ahlaki davranışları yaptıklarını görünce buna bir çare bulunması gerektiği kanaatindeydi. Bunun ribatlar vasıtasıyla olabileceğine inanıyordu. Bütün çabalarını bu yönde sarfederek, bu halkın Murabıtlara katılarak, kendi devletlerine tabi olup, günahlardan sakınmalarını ve gerçek müslüman olarak yaşamalarını

⁵³ es-Selavi, XI, 101.

⁵⁴ İbn-i İzarî, IV, 12.

istiyordu⁵⁵. Geçmişlerini unutup yeniden doğmuş gibi Abdullah b. Yasin'e tabi olarak Kitab ve Sünnet'e göre yaşamaları gerekiyordu⁵⁶.

Abdullah b. Yasin öğretisinin temeli, İslâm dininin esasları olan Kur'an ve Sünnetin insanların hayatında tatbik edilmesi idi. Çalışmalarını da bu esas üzerine yürütmüştür. Kendisi Ribat'ındakilere İslâmi emirleri iletiyor ve bu emirlere karşı gelenlere ceza veriyordu. Hırsızlığın, zinanın ve içki içenin cezalarını derhal uyguluyordu⁵⁷. Bu davaya sırt çeviren veya dönüş yapanlara hemen idam cezası verilirdi.

Abdullah b. Yasin yalnız bir fakih değil, yeni toplumda bir yol gösterici, yönlendirici ve akıl hocasıydı.

Abdullah b. Yasin birisinin hatasını gördüğü zaman en yetkili şahsiyet bile olsa cezalandırıyordu. Bir gün İbn Yasin, Yahya b. İbrahim'i yanlış bir hareketinden dolayı yirmi kamçıyla cezalandırmıştır⁵⁸.

Abdullah b. Yasin'in öğretileri iki temel esas üzerine kurulmuştu.

Birincisi: Allah yolunda cihad,

İkincisi: İyilikleri emretmek, kötülüklerden sakındırmak, bu doğrultuda dinin emirleri olan farzları hakkıyla yerine getirmektir. Özellikle mali ibadetler olan zekât ve oşür üzerinde önemle dururdu.

Cihad Mağrib'de çok büyük bir önem arzederdi. Özellikle Mağrib bölgesi diğer İslâm diyarından daha çok Bizans-Rum saldırılarına maruz kaldığından buna özel bir önem veriliyordu. Abdullah b. Yasin halkına cihadın önemini belirterek, "Üzerinize Allah yolunda cihad farz kılındı, hakka

⁵⁵ İbn Ebî Zer, 81.

⁵⁶ İbn Ebî Zer, 81.

⁵⁷ İbn Ebî Zer, 81.

⁵⁸ Carım,Fuad , *Yusuf Taşfin*, İstanbul 1966, s.24.

muhalefette bulunan ve İslâm dinini inkâr edenlerle cihada hazır olun" diye cihada hazır olmalarını istemiştir⁵⁹.

Abdullah b. Yasin Allah yolunda cihada katılarak kendisi ve ileri gelen komutanlarıyla cihada başlamış ve nihayet bu yolda Bergavatalı'larla giriştiği savaşta şehit düşmüştür. 451/1059

2.Murabıtlar Hareketinin Askeri Faaliyetleri:

a) Askeri Faaliyetlerin Hedefleri

Murabıtlar Senegal'deki ribatlarında askeri faaliyetlerde bulunmadı ve silah taşımadılar. Çünkü buradaki amaçları "Emri bi'l-Maruf ve Nehy ani'l-münker'i öğrenmek ve hayatlarında yaşamanın yanı sıra, Mulessimûn toplumundaki kirliliği silmek ve temiz bir toplum meydana getirmektir. Bu hedefine ulaştığına kanaat getiren Abdullah b. Yasin düzenli ve savaşta yenilgi almayacak güçlü ve tertibatlı bir orduya ihtiyaç olduğunun farkında idi. Bunun için yeni topluluğun askerlerin ihtiyacını karşılayacak mali desteğe ihtiyaçları vardı. Bu sebeple zekât toplanmaya ve öşür biriktirilmeye başlandı⁶⁰. Yahya b.İbrahim el-Cidâli'nin ölümünden sonra bu ordunun düzenini sağlayacak bir komutana gerek vardı. Bunun için Abdullah b. Yasin arkadaşlarından bir meclis oluşturdu⁶¹. Yahya b. Ömer'e Murabıtların başına geçmesi için biat edildi. Yeni Emir Abdullah b. Yasin'in davetine inanıyor ve hedeflerini gerçekleştirmeye çalışıyordu. Bu sebeple mali açıdan destek veriliyor, orduya silah alınıyor ve ona istediklerini tereddütsüz yapma müzadesi de veriliyordu. Artık silahlı cihada başlamak için Abdullah b. Yasin'in bir tek hedefi kalıyordu o da: Cidâle kabilesini hakimiyet altına

⁵⁹ İbnu'l-Esîr, IX, 257.

⁶⁰ İbn Haldun, *el-İber*, VI, 183.

⁶¹ İbnu'l-Esîr, IX, 158.

almak ve daha sonra Mülessimûn kabilelerinin tamamının birliğini sağlamaktı. Ancak Abdullah b. Yasin'in önce Cidâle'ye mi yoksa Nijer'e mi yöneldiği konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Hasan Ahmed Mahmud bu konuda Abdullah b.Yasin'in Cidâleye değil, Nijer'e yöneldiğini, Audagost şehrini daha önce Sanhâce birliğinden geri alan Gâna devletinden almak ve halkını İslâmlaştırmak için buraya geldiğinin söylendiğini zikretmektedir.

Ganalılarla çetin bir savaşa giren Murabıt ordusu büyük bir zafer kazandı. Fakat ordu komutanı Emir Yahya b. Ömer bu savaşta şehit oldu. Murabıt ordusu bugünkü Tapan'ın güneyinde yer alan Audagost'a girerek şehri teslim aldı ve güneye doğru ilerlemeye devam ederek civar kabilelerle mücadeleye başladı⁶². Emir Yahya b.Ömer'in ölümü üzerine 447/1056 senesinde Abdullah b. Yasin komutanlığa kardeşi Ebûbekir b.Ömer'i getirdi. Ordu kuzeye doğru ilerlemeye başladı⁶³.

Daha sonra Murabıt ordusu Yahya b. İbrahim'in vefatından sonra anlaşmayı bozan Cidâle'ye yöneldi. Abdullah b. Yasin'in hedefi burayı fethedip kuzeye yönelmekti. Cidale ise 30000 kişilik bir ordu ile Murabıtlara karşı koymaya çalıştı. Savaşın başlarında başarılı olsalar da yenilmekten kurtulamadılar. Murabıtlara yenilen Cidâle, yeni davete istemeyerek ve kerhen kulak verip biat etmek zorunda kaldı⁶⁴. Buradan da diğer berberi ve Mulessimûn kabilelerini taat altına almak üzere harekete geçen Murabıt ordusu, Gâna, Cidâle ve Lemtûne'den sonra Mesife⁶⁵ Lemte ve Cezûle kabilelerine boyun eğdirdiler.

⁶² Mahmud, 150.

⁶³ JULYAN, Andri, *Tarih-u İfrikiyyeti' ş-Şimâliyye*, Trc. Muhammed Mezali Beşir Selame, Tunus, 1978, s.107.

⁶⁴ İbnu'l-Esir, IX, s. 258.

⁶⁵ İbn Haldun, *el-İber*, IV, 190.

Bütûn Mülessimûn kabilelerini itaat altına alan ve tek bir çatı altında toplamayı başaran Abdullah b. Yasin planlamış olduğu ikinci hedefini de gerçekleştirmiş oldu. Bundan sonra artık sıra Mağrib'e yönelmeye gelmişti.

Askeri faaliyetlerin hedeflerini kısaca şöyle açıklayabiliriz:

1-Mülessimûn'u tek bir birlik haline getirmek ve bu birlik sayesinde fetih hareketinin sahasını genişletmek ve İslâm dinini en ücrâ köşelere götürmek.

2-Beş asırdan beri devam edegelen Bitir ve Beranis kabileleri arasındaki çekişmeyi ortadan kaldırarak buna son noktayı koymak, buralardaki kaynakları ele geçirmek suretiyle Sudan-Mağrib ticaret yoluna hakim olmak⁶⁶.

3- Murabıt fetihlerinin esas amacı Abdullah b. Yasin'in amacı olduğu üzere, Mülessimûn kabilelerinden sonra Mağrip ve Endülüs'te temiz bir İslâm toplumu gerçekleştirmektir⁶⁷.

4- Her geçen gün çoğalan ve gelişen Murabıtlar topluluğuna dar gelen yerleşim yerleri ve geçim kaynaklarını geliştirip genişletmek için Mağrib-i Aksa'ya geçmek.

Yukarıda sayılan bu dört esas hedef ve sebepten dolayı Murabıtlar Mağrib'te fetih hareketlerine geçmek istemişlerdir.

b) Mağrib'te Fetih Hareketleri

Esas itibariyle fetih hareketleri, murabıtların Senegal'den çıkmalarıyla başlamıştı. Daha önce de belirttiğimiz üzere ilk fetihler 446/1054 senesinde

⁶⁶ Mahmud, 190.

⁶⁷ İbn Ebî Zer, s.81.

Nijer'e doğru yapılarak Audagost şehri alınmıştır. Daha sonra Mülessimûn kabilelerinin itaate alınması amacıyla fatihler kuzeye doğru devam etmiştir.

Murabıtlar başına getirilen Ebû Bekir b.Ömer, 448/1056 senesinde hemen Kuzeye doğru fetihlere başladı ve ilk hedefi Fatimilerin küçük bir prenslik kurdukları Sûs oldu. İyi bir kumandan olarak yetiştirdiği amcazadesi Yusuf b.Taşfin ile birlikte şehri şii olan Ali b. Abdullah el- Becêli'den alarak Şiiliğin yerine Mâliki mezhebinin esaslarını hâkim kıldılar. (448/1056-1057) Der'a ve Tedla'yı da aldıktan sonra 451/1059 yılında putperest Bergavata kabilesinin hâkimiyetindeki Tamesna üzerine yürüdüler, Abdullah b. Yasin bunlarla yaptığı savaşlardan birinde yaralandı ve 8 Temmuz 451/1059 tarihinde Tamesna yakınlarında öldü. Cenazesi Kerifle adıyla bilinen yüksek bir yere defnedildi⁶⁸.

Abdullah b. Yasin Murabıtların arasında kaldığı sürece onların ne kestikleri etleri yemiş, ne de sütlerini içmiştir. Tamamıyla kendi el emeğiyle geçinmiştir. Devamlı oruç tutardı. Çokça evlenmiş ve çokça boşanmıştır.

Ebûbekir b.Ömer; Abdullah b. Yasin'in defin işlemlerini tamamladıktan sonra, fetihlere devam etti. Bergavatalılarla savaşarak Tamesna'yı ele geçirdi. Fas'ın kuzayine doğru fetihlere devam etti. Çöldeki Mülessimûn arasında ihtilaf ve geçimsizliğin çıktığı ve konfederasyon haline gelen birliğin dağılmaya yüz tuttuğunu görünce, bunu önlemek için çöle dönmeye karar verdi. Fethedilen yerlerin idaresini de, amcası oğlu Yusuf b.Taşfin'e verdi.

Yusuf b. Taşfin'i Mağrib'teki fetihleri devam ettirmeye gönderen Ebûbekir b.Ömer ise kabileler arasındaki geçimsizliğe son vermek üzere

---

⁶⁸ Özeydın, I, 142.

Sahrâya doğru ilerledi. Ebûbekir b. Ömer Sahrâya gitmeden önce evli bulunduğu eşi Zeyneb binti İshak-ı boşayarak, Yusuf b. Taşfin'le evlenmesini istedi. Askerinin⁶⁹ üçte birini Yusuf b. Taşfin'e bırakıp üçte ikisini yanına alarak Sahrâya yöneldi.

Yusuf b. Taşfin, Zeynep binti İshak ile iddet süresini tamamladıktan sonra evlendi. Bu arada Sicilmâse'de Zenâteliler ve bazı kabilelerin irtidat ettikleri haberini alan Yusuf b. Taşfin bunları öldürerek büyük bir ganimetle geri döndü. Ebûbekir b. Ömer, Yusuf b. Taşfin'in büyük bir güç oluşturduğunu ve şanının yükseldiğini haber alınca yönetimi ona bırakmak istediğini ve kendisine geleceği habereini verip⁷⁰ ondan buluşacakları günün tesbit edilmesini istedi. Yusuf b. Taşfin ordusu ve köleleriyle Ağmat ile Merrakeş (Merrakuş) arasındaki bir bölgeye gelerek at üzerindeyken Ebûbekir b. Ömer'i selamladıktan sonra günümüzde hâlâ Brens adı ile bilinen yerde konakladılar.

Yusuf b. Taşfin'in ordusunun disiplini, sayısının fazlalığı ve topraklarının genişliği, Emir Ebû Bekir'in ilgisini çekti. Daha sonra Yusuf b. Taşfin'e hitaben: "Ey Yusuf sen kardeşimsin, amcam oğlusun, ben senden başka Mağrib'e emirlik yapabilecek birini göremiyorum. Senden başkası bunu haketmiyor. Bana ise Sahrâ'dan iyisi olamaz, ben sana yönetimi teslim etmeye geldim. Sana hayırlı ve mübarek olsun. Ben kardeşlerimizin ve kendimizin vatanına dönüyorum". Yusuf b. Taşfin bunun üzerine kendisine teşekkür etti. Bu devir teslim işleminde Lemtûne'nin ileri gelenleri devletin yetkili şahısları, Mesâmide kabilesinin liderleri, yazarlar ile özel ve tüzel kişiler buna şahitlik ettiler. Ebû Bekir, Yusuf'a Mağrib'te Emirlikten ferağat

⁶⁹ es-Selavi, I, 106.

⁷⁰ İbn İzari, IV, 21.

ettiğini söyledikten sonra Yusuf b. Taşfin onunla vedalaşarak Marrakeşe yönetim merkezine döndü. Ebûbekir ise, Ağmat'taki üssüne geri döndü⁷¹. Daha sonra Yusuf b.Taşfin, Emir Ebûbekir'e çok miktarda değerli hediyeler gönderdi. Bu durum üç sene kadar sürdü. Ancak, Ebûbekir b. Yahya Sahrâdaki mücavir Sudanlılar tarafından 496/1076 senesinde şehit edildi⁷². Yusuf Eşbah ise Ebûbekir b. Yahya'nın Yusuf b. Taşfin tarafından idam edildiğini rivayet etmiştir⁷³. Ancak bu rivayeti doğrulayıcı kaynaklar oldukça zayıftır. Sudan, Nijer ve Senegal taraflarında ondört yıl savaştan ve bir çok Zenci ülkeye Müslümanlığı götüren Emir Ebûbekir b.Ömer'in türbesi "Adrar"dadır. Adrar, Senegal'in üst taraflarına düşen bir mıntıkadır⁷⁴.

c)Mağrib'in Fethini Kolaylaştıran Amiller

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Mağrib'in fethini kolaylaştıran bir çok amil sayılabilir.

Bu amillerin en başında, bölgede küçük kabilelerin değişik yerleşim merkezlerinde özerk olarak yaşamaları gelir. Yalnız Berberilerin Mülessimûn kısmı yetmiş gruba ayrılmıştır⁷⁵. Bu gruplar aralarında sürekli çatışma halinde idiler, bu durum fetih için zemin hazırlayan en temel amildi. Diğer taraftan Bitr ve Beranis kabileleri arasında da çatışma vardı. Bu çatışmalara asrın büyük güçleri Fatimiler ve Emeviler de karışmıştı. Fatimiler Beranis'e, Emeviler ise Bitre destek veriyordu⁷⁶.

Mağrib'in fethini kolaylaştıran diğer bir amil ise, bölgedeki ekonomik şartlardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bölgede güvenlik ortamı yoktu.

⁷¹ *el-Hulel*, 26.

⁷² *el-Hulel*, 28.

⁷³ EŞBAH, Yusuf, *Tarihu'l-Endelüs Fî Ahdi'l-Murabitîn ve'l-Muvahhidin*, Trc.Abdullah İnan, Kahire 1940, I, 72.

⁷⁴ Cârım, 31.

⁷⁵ Mahmud, 39.

⁷⁶ İbn İzari, I 263.

İstikrar sağlanamadığı için insanlar üretim yapamıyorlardı. Zanaatçı zanaatını yapamıyor, tüccarlar serbest dolaşamıyordu. Bu sebeplerden dolayı yokluk ve kıtlık başlamıştı. Ayrıca bedevi kabileler yerli kabilelere saldırıyor, mahalli hükümetler bu saldırıların önüne geçemiyordu. Bütün bu sayılan etkenler fetih hareketlerinin hızlanmasına zemin hazırlayarak kolaylık sağlıyordu.

Fethi kolaylaştıran diğer bir etken ise, Ribâtlardı. Kuşkusuz ribatların bunda etkisi çok olmuştur. Bu ribatlar insanlara doğru yolu gösteriyor, insanları iyiliğe çağırıyor birbirlerine kötülük yapmalarını engelliyordu. Ribatlar fitne zamanlarında insanların sığınakları haline gelmişti. Özellikle Harici, ibadi ve Bergavatalıların fikir akımları ve fiili saldırılarında ribatlar birer kalkan olarak karşılına çıkmıştır, Ribatlar sayesinde Şiiliğin hakim olduğu bölgede Sünnilik korunmuş ve Şiilik buradan silinmiştir⁷⁷. Bu ribatlar fethi kolaylaştırmış ve Abdullah b. Yasin'in liderliğindeki Murabıtlar buradaki bölgelerde hızlı bir hakimiyet kurmuşlardır.

3-Yusuf b. Taşfin'in Temayüz Edişi

a) Yusuf b. Taşfin ve Murabıtlar Hareketine Katılışı

Yusuf b. Taşfin b. İbrahim b.Turgit, b.Vartaktin b.Mansur b.Musale b. Maniye b. Nemali es-Sanhaci el-Himyiri⁷⁸. Annesi Fatıma b. Seyr b. Yahya'dır. Kabilesi vadi'n-Nun'da, Ezkâ şehrinin doğusunda oturuyordu. Büyük ihtimalle Yusuf b. Taşfin burada doğmuştur. Yusuf'un kabilesi olan Lemtüne, Emir Yahya el-Cidâli'nin vefatına kadar Sanhâce'nin liderliğini yaptı.

⁷⁷ Mahmud, 135.

⁷⁸ *el-Hulel*, 24.

Yusuf b.Taşfin esmer tenli, zayıf ve orta cüsseli, ince sesli, karagözlü, yuvarlak burunlu ve kulaklarına kadar sarkan saçlara sahipti. Cömert, yiğit ve cesaretli idi. Dünya malına düşkün olmayan, adaletli, alçak gönüllü ve mütevazi bir yapıya sahipti. Yün elbise giyinir, yiyeceği ise arpa ekmeği ile deve eti ve sütü idi⁷⁹. Kendi el emeğinden başkasını yemezdi⁸⁰ Tarihçiler onun uzun ömürlü olmasını sade yiyip içmesine bağlarlar.

Hanımlarının ilki Zeynep binti İshaktır. Zeynep ticaretle işigal eden bir ailenin kızıydı. Önce Verike şeyhi Yusuf b. Ali b.Abdurrahman b.Vatta ile evliydi. Ondan sonra Ağmat Emiri Lukit b.Yusuf b.Ali ile evlendi. Onun öldürülmesi üzerine, Emir Ebûbekir b.Ömer ile evlendi. Ancak onunla evliliği üç ay sürdü⁸¹. Emir Ebûbekir Sahrâ'ya sefere çıkmadan eşi Zeyneb'e "Sen güzel bir kadınsın çölün sıcağına tahammül edemezsin, ben seni boşuyorum, iddet süresini doldurduktan sonra ise, amcam oğlu Yusuf b. Taşfin ile evlen" dedi. İddet süresi dolunca da Zeynep binti İshak Yusuf b.Taşfin ile evlendi⁸². 464/1071 senesinde Zeyneb'in vefatından⁸³ sonra Yusuf b. Taşfin'İN Endülüslü "Kamer" adlı bir kadınla evlendiği rivayet ediliyorsa da tarihçiler bu konuya açıklık getirmemişlerdir.

Yusuf b. Taşfin'in künyesi Ebû Yakup'tur.

Oğulları: Seyr (Ebûbekir), İbrahim, Ali, Ebuttahir Temim ve Muiz'dir.

Vezirleri ise: Seyr b. Ebûbekirdir. Ancak Seyr b. Ebûbekir'in Yusuf b. Taşfin'in oğlu mu, yoksa kayını mı olduğu hususunda da ihtilaf vardır. Kanaatimizce sözü edilen Seyr b. Ebûbekir, Yusuf Taşfin'in oğludur.

⁷⁹ Eşbah, I, 66.

⁸⁰ es-Selavi, I, 121, *el-Hulel*, 59.

⁸¹ İbn İzari, I, 103.

⁸² İbn İzari, I, 103.

⁸³ İbn Haldun, *el-İber*, VI, 184.

b)Muratıblar Hareketinin Liderliğini Üstlenmesi

Yusuf b. Taşfin'inin temayüz edişine gelince, İbni Taşfin'in İlk olarak tanınması ve ününün yayılması Emir Ebûbekir b. Ömer'in tekrar Sahrâ'ya dönerek burada çıkan iç isyanları bastırmaya niyetlenmesi ile başlamıştır. Ebûbekir b.Ömer Sahrâ'ya sefere çıkmadan Yusuf b.Taşfin'i Mağrib'teki fetihlerin komutanlığına getirdi. Zaten Mağrib'te fetihlere devam eden Yusuf bundan böyle Emir Ebûbekir'in yetki vermesiyle artık fiilen Mağrib'te söz sahibi oluyordu. 448/1056-1057 senelerinde. Yusuf b. Taşfin'in bu tarihten önceki hayatı ve Muratıblar hareketine katılması konuları pek aydınlığa kavuşturulamamıştır. Ebûbekir b.Ömer özellikle Sahrâ'da çıkan (Cidâle ve Lemtûne) arasındaki çatışmaları önlemeye çalıştı. Ancak buradaki zenci kabileleri Muratıbûn ordusunun büyük çoğunluğunun Mağrib'te olduğunu bildikleri için arkadan saldırarak yenilgiye uğratmak istiyordu. Emir Ebûbekir bunu da gözönünde bulundurarak Yusuf b. Taşfin komutasındaki bir orduyu Mağrib'te bıraktıktan sonra kendisi Sahrâ'ya gitmiştir⁸⁴. Bundan sonra Yusuf b. Taşfin tek başına Mağrib'teki Zenâtalı, Mağrava'lı ve diğer berberilerle savaşmaya başlamıştır.

Bu arada Sahrâ'da isyanlar bastırılarak sükunetin sağlanması üzerine Emir Ebûbekir b. Ömer, kardeşinin oğlu Yusuf b. Taşfin'in büyük zaferler kazanarak bölgede şanının yükseldiğini duyunca onu görevden almak amacıyla Yusuf'a yakın bir bölgeye geldi⁸⁵.

Yusuf b. Taşfin Emir Ebûbekir b. Ömer'in yasal emir olduğunu, bundan dolayı da yönetimi kolay bırakmayacağını biliyordu. Onun için Emir Ebûbekir b. Ömer'e baş kaldırması uygun değildi. Bu noktada hanımı

⁸⁴ *el-Hulel*, 16; Mahmûd, 221.

⁸⁵ İbn İzari, IV, 24.

Zeyneb binti İshak'ın görüşüne başvurdu⁸⁶. Çünkü Zeyneb b.inti İshak daha önce Emir Ebûbekir'le evli olduğu için onun ahlâkını biliyordu. Zeki bir kadın olan Zeyneb binti İshak Emir'in hediyelere düşkün olduğunu ve ona kaba davranması halinde Emir'in strateji değiştirebileceği fikrini Yusuf b. Taşfin'e verdi. Bunun üzerine Yusuf b. Taşfin ilk etapta Emir Ebûbekir'e karşı koyacağını ilan etti. Amcasını attan inmeyerek selamladı. Daha önce selam verdiği zaman attan inerdi. Bunun üzerine Emir, Yusuf'un büyük ve düzenli ordusunu görünce savaşı göze almayarak daha önce belirttiğimiz üzere yetkiyi Yusuf b. Taşfin'e verdi. Ancak bunu korkudan mı yoksa daha önce verdiğimiz rivayette geçtiği üzere rızasıyla mı yaptığı ihtilafıdır. Emir, yönetimi Yusuf'a devrettikten sonra ona şöyle bir tavsiyede bulunarak Sahrâya döndü. "Ben seni bu göreve getirdim, ben sana bu yüce görevi verdiğimden sorumluyum, beni nefsin ateşten kurtar, sen kendi mahiyetindekilerden de birşey kaybetme, sen onlardan da sorumlusun, Allah seni islah etsin, sana yardım etsin, seni adaletli ve salih işler yapan kullarından eylesin⁸⁷." Şehit oluncaya dek buradaki gayr-i müslimlerle mücadeleye devam etti. Bundan böyle artık Emirlik resmen Yusuf b. Taşfin'e geçmiş oluyordu. (454/1062)

c) Yusuf b.Taşfin'in Askeri Faaliyetleri

Emir Ebûbekir'in Yusuf b.Taşfin'i Mağrib'teki ordunun başına getirmesini müteakip, Yusuf Muluvi vadisine doğru ilerlemeye başladı. Ordusunun sayısı gittikçe yeni katılımlarla artıyordu. Muluvi vadisine ulaştığında bu sayı 40 bini aşmıştı. Burada ordusunu dört gruba ayırdı⁸⁸. Her ordunun başına da birer komutan atadı. Bunlar: Seyr b.Ebûbekir el-Lemtuni,

⁸⁶ İbn İzari, IV, s.23.

⁸⁷ İbn İzari, I, 106.

⁸⁸ es-Selavi, I, 106.

Muhammed b. Temim el-Cidali, Ömer b. Süleyman el-Mesûni ve Müdrîk et-Tellikani idi⁸⁹ Bu komutanların her birinin emrine beşer bin asker vererek Mağrib'in dört bir yanına gönderdi. Kendisi de geri kalan 20 bin kişilik ordunun başında kalarak ayrı bir yöne doğru sefere çıktı. Bir kaç ay zarfında İbni Taşfin ve ona bağlı ordular bölge halklarını teslim mecbur ederek itaat altına almayı başardı. Bu zaferler sayesinde Yusuf b. Taşfin ün salarak adeta Mağrib'in tek lideri olarak tanımaymaya başladı. 454/1062 senesinde Ağmat'a dönerek Zeynep binti İshak ile evlendi⁹⁰. Merrakeş şehrini kurma çalışmalarına da başladı.

Mağrib-ı Aksâ'nın Fethi

Emirlikten ferağat eden Ebûbekir b. Ömer emirliği Yusuf b. Taşfin'e bıraktı. Yusuf b. Taşfin kendisinin murabıtların tartışmasız emiri olduğunu görünce, Zenâtalıların elinde bulunan kuzey Mağrib'in üzerine bütün gücüyle gitmeye başladı⁹¹. Tam burayı hedef alarak yönelmeye başlayınca Miknâse Valisi Mehdi el-Kezniden Fas valisi Mağravalı Muansır karşı yardım talebinde bulundu. Yusuf b. Taşfin Zenâtalıların Mağrib'i istilâ etme düşünceleri olduğunu gözönüne alarak öncelikle Fezaz kalesini kuşattı. Beni Yağfeşin elinde bulunan kaleyi alıp onu öldürdükten sonra Kaznai'nin yardımına koştu. Ancak bu yardıma giderken Zuvağ, Limâye, Sadime, Luvame, Muğile, Medyûne ve Behlûle gibi birçok kabilenin direnişleriyle karşılaştı. Çıkan çetin savaşlardan sonra bu kabileler yenilerek Sadîne şehrine sığındılar. Yusuf burayı kuşatıp, surlarını yıkarak şehre girdi. Dört bin kişiyi öldürüp şehri yıktıktan sonra Mağrib'in başkenti Fas'a doğru yöneldi⁹². Amacı uğruna çıktığı Miknânesililerin yardımı buraya gelmişti ve

⁸⁹ İbn İzari, I, 106.

⁹⁰ İbn İzari, IV, s.22.

⁹¹ İbn Haldun, *el-Iber*, VI, s.184; *es-Selavi*, 106.

⁹² İbn Ebi Zer, 89.

Fas'ın denetiminde bulunan Zenatalı'larla savaşmaya başladı. Yusuf'un üstün dehası sayesinde, ordusu üstünlüğü ele geçirdi⁹³. Buradan Safravâ şehrine doğru ilerleyen murabıt ordusu mağravalı mesudun çocuklarının yönetiminde bulunan şehri zorla alarak bunları öldürdü. Bu ordu, tekrar Fas şehrini kuşatıp 455/1063'te şehre barış yapmak suretiyle girdi. Bu Fasta yapılan ilk fetihtir⁹⁴. Yusuf buraya Lemtûneli bir vali tayin edip, kısa bir süre kaldıktan sonra Ğumâra memleketine doğru seferlerine devam etti.

Fas Emiri Muansır Yusuf b. Taşfin'in Fas'tan çıkışını fırsat bilerek⁹⁵ şehre saldırdı. Murabıt valisini öldürerek şehri ele geçirdi. Yusuf'u Mağrib'te fetihler yapmaması konusunda uyardı.

Fetihlere devam eden Yusuf b. Taşfin Kandalava'yı ele geçirerek Rif dahil Tanca'ya kadar olan bütün bölgelerin tamamını fethetti. (460/1068)⁹⁶

Yusuf b. Taşfin, Fas civarındaki bölgelerin tamamını fethettikten sonra, 462/1069'da 100 bin kişilik bir orduyla Merrakeş'i (Merakkuş) kuşatarak vurmaya başladı. Koşulsuz olarak şehri kanlı bir çatışmadan sonra ele geçirdi. Burada bulunan Mağravalılar, Beni Yefrinliler ve diğer Zenatalıların büyük çoğunluğunu öldürerek kazılan toplu mezarlara gömüldüler.

Yusuf'un Fas'a giriş tarihi ise, 2 Cemadi'l Ahir 462/1069'dir. Yeniden Merrakeş şehri bina edilmeye başlandı. 463/1070 senesinde Yusuf b. Taşfin tekrar sefere çıkarak Muluvi memleketine saldırdı. Tanca'nın Vutad kalesini kuşatarak burayı ele geçirdi.

⁹³ İbn Haldun, *el-İber*, VI, 185.

⁹⁴ İbn Haldun, *el-İber*, VI, 185.

⁹⁵ İbn Ebî Zer, 90; es-Selavi, I, 108.

⁹⁶ es-Selavi, I, 109; İbn Haldun, *el-İber*, VI, 185; Salim, *el-Mağribi'l-Kebir*, II, 699.

4. Murabıtlar Hareketinin Devlete Dönüşmesi

Yusuf b.Taşfin Mağrib'in büyük bir kısmını denetimine aldıktan sonra artık kendisinin yalnız bir askeri komutan olarak algılanmasını istemiyor, aynı zamanda bir devlet başkanı ve bir emir olarak tanınmasını da istiyordu. Zaten emir Ebûbekir'in ona Mağrib'i fethetmek için vermiş olduğu tam yetki aynı zamanda Yusuf'un bölgedeki tek lider olduğuna da işaret ediyordu. Ancak Yusuf b.Taşfin bunu sağlama almak için kendisinin emir olarak tanınmasını istiyordu. İşte bunun için Tanca civarındaki fetihlerini tamamlayıp Vutad kalesini de ele geçirdikten sonra Mağrib'teki lider ve valilere bir çağrıda bulundu. Aralarında Zanâte, Masmûde, Gumârelî'lerin de bulunduğu kabile liderlerinden kendisine biat etmelerini istedi. Kabile liderleri, Yusuf b.Taşfin'in bu isteğine olumlu cevap verdiler ve emirliğini kabul ettiler⁹⁷. Bunun üzerine Yusuf b.Taşfin bunları en güzel şekilde giydirdi. Çeşitli hediyeler vererek onlarla beraber Mağrib'teki çeşitli yerleri ziyarete çıktı. Aslında bu ziyaretlerin asıl amacı Yusuf b.Taşfin'in bölgenin tek lideri ve emiri olduğunu isbat etmesi, bunun yanısıra buraları fethinin meşru olduğunu göstermesidir⁹⁸. Böylece Murabıtlar hareketi devlete dönüşmüş oldu.

Yusuf b.Taşfin liderlerle birlikte Mağrib'teki bu tanıtım turunu tamamladıktan sonra tekrar askeri faaliyetlerine devam ederek Tanca bölgesindeki Dimne'yi fethetti (465/1072). Buradan da hızla ilerleyerek Doğu'ya kaçan Zenatalılar arasında stratejik öneme sahip Giyase, Beni Mekkudere, Beni Rehine dağlarını 468/1074 senesinde ele geçirdi. Artık Mağrib halkından ona karşı çıkacak ve ona itaat etmeyecek kimseler

⁹⁷ es-Selavi, 91.

⁹⁸ es-Selavi, 91.

birakmayacak şekilde bölgede hakimiyetini kurdu⁹⁹. Böylece bu dağların bulunduğu 'Tâza' bölgesi Murabıtlarla Zenatalıların arasındaki stratejik bir nokta haline geldi. 468/1084 senesinin Murabıtlar tarihinde büyük bir önemi vardır. Çünkü Yusuf b.Taşfin Tanca ve Sebte dışındaki bölgelerin tamamında hakimiyetini sağlamış oldu.

Kuşkusuz Murabıtlar devletinin kuruluşunda Abdullah b. Yasin, Yahya b. Ömer ve Ebûbekir'in büyük payları vardır. Ancak Mağrib fetihlerinde Yusuf b.Taşfin'in ayrı bir yeri vardır. Onun sayesinde Mağrib'te siyasi birlik sağlanmıştır. Bu nedenle Murabıtlar devletinin esas kurucusu Yusuf b.Taşfin'dir¹⁰⁰. Şayet Yusuf b.Taşfin'in fetihleri olmasaydı Mülessimûn'un birliği sağlanamaz ve devletleri kurulamazdı. Emir Ebûbekir, Yusuf b.Taşfin'in bu yönünü de keşfettiğinden dolayı ona emirliği devretmiş olduğu kanaatindeyiz. Yusuf b.Taşfin çok çalışkan bir lider olup askerlerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve kısa sürede bu askerlerin sayısını artırma yollarını bilen bir şahsiyettir. Bölgenin stratejik konumunu da iyi bildiğinden bu fetihlerde büyük başarılarla imza atmıştır.

⁹⁹ İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 185.

¹⁰⁰ Mahmud, 226.

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF B. TAŞFIN DÖNEMİ

1- Siyasi Gelişmeler

a) Mağrip'teki Yeni Fetihler

Yusuf b.Taşfin Mağrib'te geri kalan bölgeleri almak üzere harekete geçti. Öncelikle Hammadilerin elinde bulunan Septe (ceuta) ve Tanca'yı¹⁰¹ ele geçirmek üzere buraya yöneldi. Septe ve Tanca'dan sorumlu Hacib (Vali) Sukût'tan yol güzergahında bulunan bölgelerin teslimini istedi. Bu isteği yapılmayınca 12 bin Murabıt, 20 bin de çeşitli kabilelerden müteşekkil bir ordu hazırladı. Salih b. İmran komutasında bu orduya 470/1077'de öncelikle Hacib Sukût'un memleketi olan Tanca'yı istila etmeleri için emir verdi¹⁰². Bu ordu Tanca yakınlarında Hacib Sukût'u ordusuyla çetin bir savaş yaptıktan sonra Hacib Sukût'u öldürüp şehre girmeyi başardı¹⁰³.

Tanca'nın fethinden sonra Murabıt ordusu doğuya doğru ilerledi. Telemsan'a sığınan Zenatalıları hedef alan Yusuf b.Taşfin Telemsan yönetimini elinde bulunduran Emir Abbas b. Bahti'ye karşı savaşmak üzere Mezdeli komutasındaki 20 bin kişilik orduyla buraya gönderdi¹⁰⁴. Çıkan savaştan sonra komutanı Ma'li b. Yali el-Mağravi öldürülerek ordusu bozguna uğratıldı. Telemsan fethedilmeden Yusuf b.Taşfin Merrakeş'e geri

¹⁰¹ İbn Haldun, *el-Iber*, 185.

¹⁰² es-Selavi, I, 111; İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 185.

¹⁰³ es-Selavi, I, 111.

¹⁰⁴ es-Selavi, 110; İbn Haldun, *el-Iber*, V, 186; İbn İzari, IV, 69.

döndü. Bu yapılan savaşın amacı Telemsan'ı fethetmek değil, buraya kaçan Zenâtalılara darbe indirmektir.

Telemsan çıkarmasından sonra Yusuf b. Taşfin, Rif'e doğru harekete geçti. Bu bölge Ebu'l-Âfiye ailesi yönetiminde bulunmaktaydı. 473/1079 senesinde bu bölgedeki Akrisf ve Melile alındı¹⁰⁵. Bu bölgede hakimiyeti ele geçiren Murabıt ordusu için artık Telemsan'ın tam olarak fethinin zamanı gelmişti. Burayı almak üzere yola çıkan Murabıt ordusu yol güzergâhında bulunan Vecde ve Beni Biznas memleketlerini de fethetti. Emir Abbas b. Yali'yi öldürerek 474/1080'de Telemsan'ı ele geçirdi. İbn Taşfin Buraya Muhammed b. Taniğmar'ı atayarak, Cezayir'e doğru ilerlemesini devam ettirdi. Vahran şehri ile Vanışriş, Şelf vadisini alarak Cezayir şehrine girdi¹⁰⁶. Cezayir'de bir kale ve cami yaptıran Yusuf b. Taşfin, Bicâye memleketinin sınırlarına dayandı. Doğudaki sınırlarını güvenceye aldığına inanan Yusuf b. Taşfin Zenâtalıların son sığınaklarını da yok ettikten sonra 475/1081 yılında Merrakeş'e geri döndü.

Yusuf b. Taşfin daha önce bölgede hakimiyet kuran Romalılar, Vandalıların ve diğer milletlerin gerçekleştiremedikleri bir Mağrib birliğini oluşturmuş olmanın gururunu yaşıyordu¹⁰⁷. Sıra Mağrib'te Murabıtların denetimine geçmeyen tek bölge olan Sebte şehrine gelmişti. Yusuf buranın artık fethedilmesi gerektiğine inanıyordu ve burayı fethetmek üzere oğlu Muiz'i bir orduyla gönderdi. Sebte'yi Hacib Sukut'un ölümünden sonra oğlu Ziyau'd-Devle Yahya yönetiyordu. Muiz komutasındaki ordu Sebte'yi karadan ve denizden kuşatma altına aldı¹⁰⁸. Daha sonra denizden gelen Mu'temid'in yardımlarının da etkisiyle Murabıt ordusu şehre girmeyi başardı.

¹⁰⁵ İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 186; es-Selavi, I, 110.

¹⁰⁶ es-Selavi, I, 110; İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 1286.

¹⁰⁷ Mahmud, 56.

¹⁰⁸ es-Selavi, I, 110.

Ziyau'd-Devle Yahya ise kaçırmaya çalışırken yakalanarak idam edildi. Muiz tarafından babası Yusuf b.Taşfin'e bu zafer bir mektupla bildirildi¹⁰⁹.

Yusuf b.Taşfin gittiği her yere kaleler yapıyor ve askerlerini silahlandırıyor. Güneyde bulunan Marrakeş şehrinden kuzeydeki Fas'a kadar olan bölgede kaleler yaptırdı. Diğer taraftan doğudaki Telemsan şehrinden batıdaki Tanca'ya kadar ki kaleler de içleri hazır donanımlı askerlerle doluydu. Ancak Muvahhidler bilahere bu kalelerin çoğunu yakacaklardır¹¹⁰.

Yusuf b.Taşfin ele geçirmiş olduğu ganimetler ve halktan toplamış olduğu zekât mallarıyla hazineyi doldurmuş¹¹¹ Mülessimûn'un ileri gelen liderlerine bu malları dağıtarak onların güvenini kazanmıştır. Ayrıca sulanabilir toprakları da halka dağıtarak gönüllerini kazanmış, bunun yanısıra işadamlarını da devletin yetkili mercilerine getirerek¹¹² kendisini dinlettirebilmiş ve istediklerini yaptırmayı başarmıştır. Ele geçirmiş olduğu bölgelerin başına kendi akrabalarını vali olarak tayin etmiştir. Seyr b. Ebûbekir'i Medâin, Miknâse, Rikkâle ve Fezzaz valiliğine, Ömer b. Süleyman'ı Fas valiliğine, Davud b. Aişe'yi Secilmâse ve Der'a valiliğine, oğlu Temimi Ağmat Marrakeş Sûs, Musamide, Tadla ve Tamesna valiliğine atamıştır¹¹³.

Yusuf b.Taşfin yenmiş olduğu kabile reislerine hediyeler vererek¹¹⁴ çeşitli ikramlarda bulunarak susturmayı başarmış ve onların rızasını kazanabilmiştir. İzlemiş olduğu bu akıllı siyaset neticesinde ülke sosyal ve

¹⁰⁹ es-Selavi, I, 111.

¹¹⁰ Mahmud, 229.

¹¹¹ *el-Hulel*, 21..

¹¹² *el-Hulel*, 21.

¹¹³ İbn Haldun, *el-İber*, VI, 184.

¹¹⁴ İbnü'l-Esir, III, 260.

ekonomik açıdan hızla gelişmiştir. Halk Yusuf b.Taşfin'e Endülüs cihadında her türlü yardımı yapmış ve destek vermiştir.

b) Endülüs'te Cihad Faaliyetleri

Murabıtların Endülüs'teki cihad faaliyetlerine geçmeden önce bölgedeki coğrafi ve siyasi durum ile Murabıtları buraya getiren sebepleri açıklamakta fayda vardır.

Endülüs (Al-Andalus), İber yarımadasına Arapların verdiği isimdir¹¹⁵.

Müslümanlar başlangıçta Endülüs ismini, bir süre ellerinde tuttıkları Fransa'nın güneyindeki Septimania bölgesi dahil İspanya'da yönetimleri altına aldıkları toprakların tamamı için kullandılar. Ancak 718'de başlatılan ve yaklaşık sekiz asır devam eden Hristiyanların "reconquista" (Endülüs'ü müslümanlardan geri alma) hareketinin gelişme seyri içerisinde, özellikle XI.yüzyıldan itibaren İslâm hâkimiyeti altındaki toprakların gittikçe küçülmesine paralel olarak bu ismin başlangıçtaki geniş kapsamlı anlamı daralmaya başladı. Andalucia ismi bugün İspanya'da hâlâ kullanılmakta ve Almeria (el-Meriye), Granada (Gırmata), Jean (Ceyyân) Cordoba (Kurtuba), Seville (İşbiliye), Huelva (Velbe), Malaga (Mâleka) ve Cadiz (Kâdis) vilayetlerini içine alan bölgeyi ifade etmektedir¹¹⁶.

Endülüs, Avrupa'nın güney batısına düşmektedir. Batıda Atlas okyanusu, güneyde Cebeli Tarık boğazı ile, Akdeniz, kuzeyde ise Fransa ile sınırdır. Endülüs'ün kuzeyi ile Fransa'yı Preneler ayırmaktadır. Buraya Endülüs kapısı adı da verilmektedir. Endülüs'ün orta kısmında Müslümanların "Şârat" ismini verdiği bir sıra dağlık alan bulunmakta ve

¹¹⁵ SAYBOLD, C.F., "Endülüs" *I.A.*, İst., 1993, IV, 271, 273.

¹¹⁶ ÖZDEMİR, Mehmet "Endülüs" *TDV I.A.*, İst., 1993, XI, 211.

buradan Duere ve Tâce nehirleri akmakta olup bu nehir kenarında Toledo (Tuleytula), Talbire ve Şenterin şehirleri ile Lizbon bulunmaktadır¹¹⁷.

Yakut el-Hamevi Mu'cemu'l-Buldan adlı eserinde Endülüs'ün büyük bir ada olup, bir aylık mesafede katedilebildiğini, akarsu ve meyve ağaçlarının çokça bulunduğu ve atlas okyanusuna açılan bir körfezi olan, Cezayir ve Tunus topraklarının karşı yakasında yer alan Akdeniz'e sahil bir bölge olarak nitelendirmektedir¹¹⁸

Murabıtların Endülüs'e geçişinden önce İber yarımadası siyasi olarak ikiye bölünmüştü. Kuzey kısmı: Hristiyan Krallıkların kurmuş olduğu Barşeluna, Aragon, Kaştâle ve Liyon Krallıkları gibi devletçiklerden oluşuyordu. Güney kısmında ise: Müslüman emirliklerin İşbiliye'de Benû Eftas devleti, Batalyevs ve civarında Benû Eftes, Gırnata'da Benû Zirî, Elmeriyye'de Benû Sumadih, Tuleytula'da Benû Zinnûn devletçikleri kurulmuş ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir¹¹⁹. Buna paralel olarak bir çok küçük şehir hatta kale dahi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi.

Bu dönemin önemli siyasi gelişmelerinden biri, Düvelü't-Tavâif arasında başlayan ve kıyasıyla devam eden savaşlardı. Kuvvetlinin zayıfı yutması prensibine dayanan bu savaşların uzun sürmesi yüzünden bölgede tam bir istikrarsızlık meydana gelmiş ve ekonomi felç olmuştu. Endülüs'ü içine sürüklendiği bu durum Hristiyanların Endülüsün geri almaları, "Reconquista"yı gerçekleştirmek için bir fırsattı.

¹¹⁷ el-Makkari, *Nafhu't-Tib min Gusnu'l-Endelusi er-Ratib*, I, s.130.

¹¹⁸ el-HAMEVİ, Yakut , *Kitabu Mu'cemu'l-Buldan*, Mısır 1905, I, s.438

¹¹⁹ Lisanu'd-Din İbnu'l-Hatib, *Kitabu A'malu'l-A'lam*, Thk. Levi Profenaal, 144.

Hristiyan Krallıklar harekete geçerek önce Müslüman emirlikleri haraca bağlayarak işgal hareketine başladılar. "Reconquista" hareketinin esas başlatıcısı olan VI. Alfonso, Kurtuba'yı istila ettikten sonra Endülüs'ün ikinci büyük şehri olan Tuleytula'yı istila etmeye başladı. Yedi yıllık bir muhasaradan sonra 478/1085 senesinde şehri ele geçirdi¹²⁰. Endülüs müslümanları Tuleytula'nın istilasına karşısında şoke oldular. çünkü Hristiyanların "Reconquista" tehlikesi vardı. Bunun üzerine Mağrib'te devletini kuran güçlü murabit lideri Yusuf b.Taşfin'den yardım istemek zorunda kaldılar.

Emir Mutemid b. Abbad Kaştale ve Leon kralı VI. Alfonso'nun baskıları karşısında yardım istemek amacıyla Murabit emirinden yardım talebinde bulunmadan önce çevresi ile görüştü. Ancak oğlu, Reşid'in, "Babacığım sen bizim Endülüsümüzü ve mallarımızı almaları için başkalarını mı çağırıyorsun" sözlerine "Oğulcuğum sen asla benim Endülüsü küfür memleketi yapacağımı ve Hristiyanlara bırakacağımı duymayacaksın¹²¹." şeklinde cevap verdi. Sonra da "Afrikalıların develerini gütmek, Hristiyanların domuz çobanlığını yapmaktan hayırlıdır." mealindeki ünlü sözünü söyledi ve Yusuf b.Taşfin'e yardımlarına gelmesi için mektup yazdı¹²².

Mu'temid b.Abbad tarafından 479/1086 yılında Yusuf b.Taşfin'e yazılan mektupta özetle şöyle denilmekte idi: "Besmele ve Hz.Muhammed (s.a.v.) salat ve selamdan sonra, Emiru'l-Müslimin ve Nasiru'd-Dîn EbüYakup Yusuf b.Taşfin'e, Biz kabileleri telef olmuş, birliği dağılan, muhasara altında inleyen, yakını ve kimsesi kalmayan, yardıma koşanı azalan Endülüslü Araplarız. Cani düşman Alfonso Müslümanları esir alıp, vergiye bağlamıştır.

¹²⁰ İbn Hallikan, V, 28.

¹²¹ *el-Hulel*, 44.

¹²² ŞUAYIP, Abdülvahit, *Devru'l-Murabitîn fi'l-Cihadi bi'l-Endelüs* Malta, 1990, 42; *el-Hulel*, 45.

Çok sıkıntılı bir durumla karşı karşıyayız. Siyahı ve beyazıyla Mağrib'in yüce Kralı ve Himyer'in efendisi, sizden yardım bekliyor, bu cani İslâm düşmanıyla cihad etmeye davet ediyoruz¹²³.

Yusuf b.Taşfin, Mutemid'in mektubunu alınca kardeşleri ve amcası oğluna konuyu açtı. Onlardan "Aramızda bir içim su bulunan müslüman kardeşlerimizin yardımına gitmeliyiz." cevabını aldıktan sonra son olarak Abdurrahman b. Esbat'a danıştı ve o da "müslüman kardeşlerimizin yardımına koşmamız üzerimize vacibtir." cevabını verince Yusuf b.Taşfin Mu'temid'ten "Cezîretülhâdra'yı (Algeciros) üs olarak kendilerine bırakmalarını isteyerek, Endülüse geçeceklerini belirten bir mektupla bu çağrıya olumlu cevap verdi¹²⁴.

Endülüs'e Geçiş ve Zellâke Savaşı

Mu'temid'in Cezîretülhâdrâ'yı Murabıt ordusuna tahsis etmesiyle beraber, Murabıt ordusu toplanmaya başladı. Bir çok gemiden müteşekkil bir deniz gücü ile ön saflarda Davut b. Aişe komutasındaki atlıların bulunduğu ilk birlik¹²⁵ planlandığı üzere Cezîretülhâdrâ'ya geçerek müteakip orduların gelmesini bekledi. Yusuf b.Taşfin develerin sayısını çoğaltılmasını emretmesi üzerine büyük sayıda deve de Cezîretülhâdrâ'ya geçirildi. Daha önce bu kadar deveyi bir arada görmeyen Endülüslüleri korku kapladı.

Ordunun geçişi tamamlanınca Yusuf b.Taşfin ordu komutanları, Fakiher ve büyüklerle birlikte gemiye bindi. Yusuf b.Taşfin gemiye binerken ellerini semaya kaldırarak: "İlahi sen bilirsin, biz bu denizi müslümanları kurtarmak için geçiyoruz. Şayet niyetimiz bu değilse, bize geçmeyi nasib eyleme" diye dua ettikten sonra gemiye bindi (479/1086)¹²⁶. Yusuf b.Taşfin

¹²³ *el-Hulel*, 46.

¹²⁴ *el-Hulel*, 48-49.

¹²⁵ *El-Merrakuşi*, 131.

¹²⁶ *es-Selavi*, 111.

bir öğle vakti Ceziretülhadra'ya vardı ve öğle namazını orada kıldı. Ceziretülhadra halkı Yusuf b.Taşfin'i büyük bir sevgiyle karşıladı. Çarşılar ve pazarlar kurarak ikramlarda bulundular. Bunun yanısıra ordusuna katılmak üzere gönüllüler mescidleri ve sokakları doldurdu¹²⁷. Yusuf b.Taşfin Ceziretülhadra'da surların onarımını ve kalelerin eksikliklerini gidererek, buraları silah ve gıda maddeleriyle doldurdu. Kendi adamlarından bir gurubu burayı nöbet beklemekle görevlendirdikten sonra¹²⁸ İşbiliye'ye doğru hareket etti.

Mu'temid, Ceziretülhadra yakınlarında bir yerde Yusuf b.Taşfin'i karşıladı ve ona hediyeler takdim etti¹²⁹. Yusuf b.Taşfin Mu'temid'in İşbiliye'deki konağında üç gün istirahat ettikten sonra, Mu'temid'e; "Ben düşmanla cihad etmek için geldim, oraya yönelmem gerek¹³⁰." diyerek, Endülüs'teki müslüman emirliklere haber gönderdi. Savaşa hazırlanmalarını isteyen bir çağrıda bulundu. Bu çağrıya ilk olumlu cevabı veren Gırnata Emiri Abdullah b. Bulukkîn oldu. Onu müteakip Malaka emiri olan kardeşi Temim ile Elmeriya emiri, İbn Sumâdih çağrıyı kabul ettiler. Ancak İbn Sumadih, rahatsızlığı ve düşmana yakın bir kalede bulunduğundan kendisinin yerine oğlu Muiz'ud-Devle'yi bir ordu ile beraber gönderdi. Yusuf b.Taşfin Batalyevs Emiri Mütevekkil b. Eftas tarafından Batalyevs'te karşılandı¹³¹. Burada bir kaç gün bekleyerek gönüllülerin katılımını sağladıktan sonra halkın çoğunun hristiyanlarla savaş halinde olduğunu öğrenince Zellâka yakınlarına geldi¹³². İslâm ordusunun sayısı 24 bini aşmıştı. el-Hulel'e göre ise, Alfonso'nun ordusu 80 bin zırhlı atlı süvariden, İslâm ordusu ise, 50 bin civarındadır.

¹²⁷ es-Selavi, I, 114.

¹²⁸ el-Hulel, 34.

¹²⁹ el-Hulel, 34.

¹³⁰ el-Merrakuşi, 131-132.

¹³¹ el-Hulel, 35.

¹³² el-Hulel, 35; İbn Haldun, *el-İber*, VI, 186; İbnü'l-Esir X, 135; el-Merrakuşi, 133.

Bunların 24 bini ise Endülüslü müslümanlardan müteşekkildi¹³³. İbn Ebi Dinar ise İslâm ordusunun 100 bini aşkın olduğunu söylemiştir¹³⁴.

Zellaka'deki savaşa başlamadan önce Yusuf b.Taşfin Hristiyan lider Alfonso'ya bir mektup yazarak İslâma girmesini, bunu yapamıyorsa, cizye ödemesini istedi. Bunları kabul etmeyecekse kendisiyle savaşıcağı uyarısında bulundu. Mektupta: "Ey Alfonso sen toplanmamız için bizi davet ettin. Arzuladıklarının karşılığını göreceksin, 'Kafirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşırıştır'¹³⁵." diye hitab etti, Alfonso Yusuf b.Taşfin'in mektubunu alınca çok hiddetlendi ve "Bana böyle mi hitap ediyor halbuki ben ve babam 80 yıldan beri onun milletinden cizye alıyoruz"¹³⁶ diye karşılık vermesi, savaş istediğini gösteriyordu.

Mu'temid, Murabıt ordusunun Endülüs'ü iyi tanımadıklarını bildiği için kendisi dahil, ordusundan askerlere nöbet tutturuyordu¹³⁷.

Hristiyan ordusu Kont Rodrik komutasında Hristiyan ordusu harekete geçerek ilerlemeye başlıyarak, Davud b.Aişe komutasındaki Murabıt ordusuna saldırdı, ancak şiddetli bir direnişle karşılaşınca geri çekilmek zorunda kaldı. Tekrar ikinci kez saldırıya geçti. Mu'temid ve İbni Aişe ile çetin bir savaş başladı ve Mu'temid yaralandı¹³⁸. Bunun üzerine Yusuf b.Taşfin İslâm ordusunu yeni güçler göndererek takviye etti. Murabıt ordusunun saldırısından sonra, Alfonso'nun askerlerinin kaçmaya başladığı yaygaraları koptu. 10000 civarında kayıp veren Alfonso artık kaçamayacağını anladı. Var gücüyle savaştı; ancak Yusuf b.Taşfin Sudan'dan getirmiş olduğu özel muhafız ordusunu savaş alanına sürünce

¹³³ *el-Hulel*, 56.

¹³⁴ el-KAYRAVANİ, ebi Abdullah eş-Şeyh Muhammed b.Ebi'l-Kasım, *Kitabu'l-Munis fi Ahbar İfrikiyye ve Tunus*, Tunus 1286, 106.

¹³⁵ *el-Hulel*, 53; Ra'd, Ayet: 14.

¹³⁶ *el-Hulel*, 53.

¹³⁷ es-Selavi, I, 116.

¹³⁸ es-Selavi, I, 177.

savaş artık müslümanların lehine döndü. Alfonso zenci bir asker tarafından ağır yaralandı¹³⁹. Bunun üzerine yenilerek savaştan kurtulan 500 askeriyle birlikte yüksekçe bir mıntıkaya sığındı¹⁴⁰. Müslüman atlılar onu takip etmeye başladı ancak Yusuf b.Taşfin buna mani olarak: “köpek sıkıştığı zaman ısırır. Onları bırakın! şayet takip ederseniz büyük bir belâ alırsınız onları kendi hallerine bırakın¹⁴¹” diyerek engelledi.

Alfonso bu savaşta ordusunun büyük bir kısmını yitirdi. İslâm ordusu burada 4 gün daha kalıp ganimetleri topladı¹⁴². Yusuf b.Taşfin Mağribe bir mektup yazarak zafer müjdesini verdi¹⁴³. Alfonso beraberinde kurtulan askerlerle Tuleytula'ya ulaşınca kadar 100 kişilik bir kuvvetle kaldı. Diğerleri yolda öldü.

Endülüslüler Zellake zaferiyle Hristiyanların baskılarından geçici olarak kurtulmuş oldular. Bu günü bayram ilan eden Endülüslüler Zellake zaferini Yermuk ve Kadisiye zaferleriyle eşdeğer görüyorlardı¹⁴⁴. Yusuf b.Taşfin Zellake savaşından sonra Endülüs'teki Müslüman Emirleri toplayarak birlik ve beraberlik içinde olmalarını, ayrılıp dağılmamalarını istedi. Emirliklerden olumlu cevap aldıktan sonra 3000 kişilik bir orduyu Seyr b.Ebûbekir komutasında burada bırakarak Mağrib'e geri döndü¹⁴⁵.

Zellaka Savaşının Sonuçları

1-Zellaka savaşı sayesinde Endülüs halkının maneviyatı yükseldi. Artık ümitsizlikleri sona erdi.

¹³⁹ *el-Hulel*, 61.

¹⁴⁰ *es-Selavi*, I, 117.

¹⁴¹ *el-Hulel*, 61.

¹⁴² *el-Hulel*, 63.

¹⁴³ *Ibn Ebî Zer*, 97-98.

¹⁴⁴ *el-Hulel*, 66.

¹⁴⁵ *Şuayip*, 53.

2-Altıncı Alfonso'ya müslüman emirliklerce ödenen cizyelere bir sınırlama geldi.

3-Kısa bir süre için de olsa Alfonso'nun saldırıları engellenmiş oluyordu.

4-Alfonso'ya Müslümanların zor durumda kaldıklarında birlik ve beraberlik içerisinde olabileceği gösterildi. Ayrıca Zellaka Savaşı sayesinde Endülüs'teki müslüman emirliklerin birlik ve beraberlikleri geçici bir süre için de olsa sağlanmış oldu.

c) Endülüs'ün Murabıtlara Bağlanması

Yusuf b.Taşfin'in Mağrib'e dönmesinden sonra Endülüs'teki Müslüman emirlikler dağılarak tekrar çekişmeye başladılar. Oysa Yusuf b.Taşfin onları birlik ve beraberlik içerisinde bulunmaları hususunda uyarılmıştı. Bunu fırsat bilen Hristiyanlar tekrar harekete geçerek Müslümanlara karşı seriyeler düzenlemeye başladılar. Özellikle, Belensiye, Lurike ve Mürsiye halkından çeşitli gruplar Yusuf b.Taşfin'e gelerek ondan Hristiyanların bu saldırılarının önüne geçmesini istediler¹⁴⁶. Daha sonra Mu'temid b. Abbad'da İşbiliye'den çıkıp denizi aşarak Sebu vadisindeki Mamure'ye geldi. Yusuf b.Taşfin'e "Biz senin elinden hayır gördük, seni cihad'a ve dine yardıma davete geldim, Hristiyanlar Labit (Aledo) kalesine kadar istilâ ederek memleketin ortasındaki müslümanlara eziyet ediyorlar. Bundan daha iyi cihad olur mu" diyerek yardım istedi. Yusuf b.Taşfin tekrar yardıma geleceği konusunda söz verdi¹⁴⁷.

¹⁴⁶ *el-Hulel*, 72.

¹⁴⁷ *el-Hulel*, 72.

Endülüs'e İkinci Geçiş

481/1088 senesinde Yusuf b.Taşfin boğazı geçerek Ceziretülhadra'ya geçti. Endülüs Emirlerini cihada çağırdı. Olumlu cevabı aldıktan sonra, toplanarak Labit (Aledo) kalesine doğru harekete geçtiler. Aledo kalesini dört ay kadar kuşatan Müslüman ordusunun arasında ihtilaf çıkmaya başladı. Bulukkin'in oğulları Abdullah ile Temim arasında ve Mutemid ile İbn Reşik arasında anlaşmazlık çıktığını duyan Alfonso, Müslümanların arasındaki bu çekişmeyi fırsat bilerek büyük bir ordu ile¹⁴⁸ kuşatma altında bulunan kavminin yardımına koştu. Alfonso'nun 18 bin kişilik bir ordu ile geldiğini duyan Yusuf b.Taşfin kuşatmayı kaldırarak bölgeyi terketti. Alfonso'nun Zellaka'da aldığı büyük yenilgiden sonra tekrar bir savaşı göze alacağına inanmıyordu. Bunun için bir tarafa çekilerek bekledi. Alfonso ise taraftarlarını kaleden çıkarttıktan sonra burayı ateşe vererek bölgeyi terketti¹⁴⁹.

Yusuf b.Taşfin Mursiye'yi korumak üzere 4000 kişilik bir orduyu Davud b. Aişe komutasına verdi. Muhammed b. Taşfin komutasındaki diğer bir gurup askeri de Belensiye'yi korumak üzere Endülüs'te bırakarak 482/1089 senesinde Mağrib'e geri döndü. Endülüs'teki İslâm Emirliklerini tasfiye için hazırlıklara başladı¹⁵⁰.

Endülüs'e Üçüncü Geçiş

Yusuf b.Taşfin Endülüslü emirlerden herhangi bir yardım talebi almadan 483-1090 senesinde cihad amacıyla üçüncü defa Endülüs'e geçti. Yusuf b.Taşfin Endülüse geçer geçmez ordusuyla Tuleytula'yi kuşattı. Alfonso'nun da bulunduğu şehrin surlarının bir kısmını yakıp yıktıysa da şehri ele geçirmeye muvaffak olmadı. Bu kuşatmada yardımına gelmeyen Tavaif'in üzerine yürümeye başladı¹⁵¹. Abdullah b.Bulukkin'in yönetimindeki

¹⁴⁸ *el-Hulel*, 71.

¹⁴⁹ *el-Hulel*, 70.

¹⁵⁰ *el-Hulel*, 70.

¹⁵¹ İbn Ebi Zer, 153.

Gırnata'ya yöneldi. Gırnata Emiri Abdullah b. Bulukkîn Alfonso ile işbirliğine giderek, Murabıtların saldırılarına karşı hazırlıklara başladı. Şehrin kale ve surlarını sıkı bir korumaya almıştı. Murabıt ordusu şehri iki aylık bir kuşatmadan sonra, Abdullah b. Bulukkîn'in eman istemesiyle ele geçirdi. Abdullah b. Bulukkîn tutuklanarak Mağrib'e gönderildi.

Abdullah b. Bulukkîn'in yönetimden uzaklaştırılmasıyla emirliklerin ilki ortadan kaldırdı ve toprakları Murabıt devletine ilhak edildi.

Gırnata'nın tesliminden sonra, Yusuf b. Taşfin, Abdullah b. Bulukkîn'in kardeşinin yönetiminde bulunan Malaka (Malaga)'ya ilerledi. Şehri kan dökmeden Temim b. Bulukkîn'den teslim aldı. Temim b. Bulukkîn'i Sus'a sürdü¹⁵². Böylece Gırnata ve Malaka Murabıtların hakimiyetine geçmiş oldu. (483/1090). Halktan alınan vergilere son verildi.

Gırnata ve Malaka'nın ilhakından sonra Yusuf b. Taşfin Mağrib'e döndü. 483/1090 tarihinde Ramazan ayını Sebte'de geçirdi¹⁵³. Bütün Endülüs'ü topraklarına katma hazırlıklarına başlayan İbn Taşfin İşbiliye'yi fethetmesi için ordu komutanlarından Seyr b. Ebubekir'e emir verdi¹⁵⁴. Orayı fethettikten sonra, İbn Eftas'ın memleketinin merkezi olan, Batalyevs'in fethedilmesini istedi¹⁵⁵. İkinci bir orduyu da Ebu Abdullah İbn Hac'ın komutasında Me'mun lakabıyla anılan Mu'temed'in oğlu Abbâd'ın memleketi Kurtuba'yı fethetmek için, Ebu Zekeriyya b. Vasinu komutasındaki üçüncü bir orduyu Muhtasim Muhammed b. Sumadıh'ın hakimiyetindeki el-Meriyye'yi

¹⁵² es-Selavi, I, 120.

¹⁵³ el-Hulel, 72.

¹⁵⁴ el-Hulel, 72.

¹⁵⁵ el-Hulel, 72.

fetih için ve dördüncü bir orduyu da Cerur el-Haşimî (Cuzer) komutanlığında Yezid b. Mu'temid hakimiyetindeki Ronda'yı fetih için harekete geçirdi¹⁵⁶.

483/1091'de askeri operasyonlar başladı. Tarif, Seyr b.Ebubekir tarafından ele geçirildi¹⁵⁷. Burayı ele geçiren Seyr buradan İşbiliye'ye doğru harekete geçti. İşbiliye'ye ulaşarak burayı kuşatma altına aldı. Bunun yanısıra diğer ordular da bir bir hedeflerine ulaşıyor ve zaferler kazanıyordu. Cerur el-Haşmi Ronda'yı, Muhammed b. Hacc Kurtuba'yı muhasara altına aldılar, Seyr b. Ebî Bekir İşbiliye'ye geçişin yanısıra Batiy b. İsmail komutasına bir kıta asker vererek Ceyyan'ı fethetme gönderdi. Burayı kan dökmeden teslim alan Batiy b. İsmail buradan da Abdullah b. Hacc'a yardım etmek amacıyla Kurtuba'ya gitti. Üç ay süren bir kuşatmadan sonra daha fazla direnemeyen Mu'temid'in güçleri arasında Murabıtlarla işbirliği yapan bir gurup çıktı. Bu gurup Murabıtlara şehrin kapılarını açınca, Murabıtlar 3 Safer 483/1091'de Emevilerin hilafet merkezi olan Kurtuba'ya girdiler¹⁵⁸. Burayı fetheden Murabıtlar ilerlemeye devam ederek Beyyâse, Zabide, Belat, Sağire, Şakkure ve İbn Abbad'ın kalesini bir aylık süre içerisinde birer birer fethettiler. Karmûne'ye hucum eden Seyr komutasındaki ordu 484-1091'de burayı da hakimiyet altına aldı¹⁵⁹. Karmûne'nin ele geçirilmesiyle Murabit ordusu Tuleytula yakınlarına kadar gelerek burayı tehdit etmeye başladı. Buranın fethinden sonra Seyr komutasındaki ordu, İbn Abbâd'ın önemli mevzilerinden birçoğunu ele geçirdikten sonra tekrar İşbiliye'ye yöneldi. Ordusunun bir kısmını doğu tarafından diğer kısmını da batıdan olmak üzere iki koldan ilerleyerek Vadi'l-kebire yöneldi. Bu orduların ilerlemesiyle birlikte sıkıştığını anlayan Mu'temid ikinci kez Alfonso'dan

¹⁵⁶ *el-Hulel*, 73; Lisanu'd-Din, 250.

¹⁵⁷ İbn Ebî Zer, 100.

¹⁵⁸ İbn Ebî Zer, 100; el-Merrakuşi, 140; es-Selavi, I, 120.

¹⁵⁹ es-Selavi, 120.

yardımlarının karşılığı olarak Tarif ve Telit şehirlerini kendisine vermeyi vadetti¹⁶⁰. Alfonso için bu teklif Murabıtlardan intikam alması için bir fırsattı.

Alfonso hemen harekete geçerek 40000'i yaya, 20000'i atlı olmak üzere 60000 askeri Mu'temid'in yardımına gönderdi. Bunu duyan Murabıt komutan Seyr hemen İbrahim b. İshak komutasında 10 bin kişiden müteşekkil bir ordu hazırladı. Alfonso'nun göndermiş olduğu birliklerle Müdevver kalesi civarında çatışma başladı. Çetin geçen savaşta Murabıtlar birçok şehit verdilerse de Hristiyanlar yenilgiye uğradı¹⁶¹. Mu'temid için Murabıt tehlikesi yetmiyormuş gibi içerden de isyan başladı. Murabıtlara kapıları açmak için harekete geçen bir gurubu Mu'temid hemen bastırarak ele geçirdi¹⁶². 484/1091'de Murabıtlar İşbiliye'ye saldırılara devam ederek savunmasını iyice kırdılar. İşbiliyeliler 22 Receb 484/1091 senesinde kapıları açıp şehri Murabıtlara teslim ettiler¹⁶³. İşbiliye'nin fethi ile Beni Abbad devleti de Murabıtlar tarafından yıkıldı. Mu'temid ise ailece teslim oldu.

Emir Yusuf b. Taşfin Mu'temid'e çok kötü davrandı ve onu Ağmat'taki bir hapis haneye attı. Mu'temid 11 Şevval 488/1095'de öldü¹⁶⁴.

Beni Abbad devletini hakimiyeti altına alan Murabıtlar El-Meriye'yi kontrol altına almak için harekete geçtiler. Ebû Zekeriyya b. Vasnu komutasındaki ordu, şehre saldırarak muhasara altına aldı. El-Meriye emiri Mu'tasım b. Sumadih ise hasta olup silahların seslerini duyarak öldü¹⁶⁵.

¹⁶⁰ İbn Ebî Zer, 100, İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 187; İbnü'l-Esir, X, 189; es-Selavi, I, 120; Eşbağ, 96.

¹⁶¹ İbnü'l-Esir X, 190; es-Selavi, I, 120.

¹⁶² el-Merrakuşi, 140.

¹⁶³ el-Merrakuşi, 141; İbn Hallikan, Ahmed, *Vefeyatü'l-Ayan ve Enba Ebnai'z-Zaman*, (thk. İhsan Abbas, Beyrut V, 30.

¹⁶⁴ el-Merrakuşi, 145; es-Selavi, I, 120.

¹⁶⁵ el-Merrakuşi, 137.

Onun ölümüyle meşgul olan adamları şehri 484/1091'de Murabıtlara teslim ettiler.

Batalyevs'in İlhakı

Batı Endülüs'ün başkenti Batalyevs (Badajoz) Emevi döneminde merkezi hükümete baş kaldıran bir merkez idi. Batalyevs Emiri el-Mütevekkil Ömer b. el-Eftes Zellaka savaşında Murabıtlara yardıma gelmişti. Hatta Mu'temid'e karşı da yine bu desteğini sürdürmüştür¹⁶⁶. Ancak İbn Abbad'a yapılan baskı ve işkencelerin kendi başına geleceği korkusuyla Murabıtlardan gelecek bir tehlikeye karşı koyması için Alfonso'ya başvurdu. Yardımlarının karşılığı olarak da üç önemli şehri Aşbune, Şenterin ve Batı Şentemire'yi verme teklifinde bulundu. Bunu duyan Murabıt komutan Seyr hiddetlenerek Şelb ve Yabire'yi alarak başkent Batalyevs'e ilerledi¹⁶⁷. Şehri kuşatma içine aldı. Alfonso bu hızlı hareket neticesinde yeni müttefiki İbn Eftas'a fiili yardımda bulunamadı. Emir Seyr Batalyevs halkından Eftas'a muhalif olanlarla işbirliği yoluna gitti ve bu muhalifler 478/1094'de Murabıtlara kapıyı açarak şehre girmeleri söylendi. Bir kaleye sığınan Mütevekkil ve oğulları Fadl ve Abbas malları alındıktan sonra şehrin dışında idam edildiler¹⁶⁸. Seyr ilerleyerek Mütevekkil'in Hristiyanlara bırakmış olduğu Eşbune şehrini 478/1094'de aldı.

Mürsiye, Vebire ve Daniye'nin İlhakı

Endülüs'ün doğusunda da Hristiyanlar, müslüman şehirlerine saldırıyor ve işgal ediyorlardı. Emir Yusuf b. Taşfin buna karşılık sessiz kalmayarak oğlu Muhammed'i Doğu Endülüs'e vali tayin etti. Muhammed b. Aişe Mürsiye'ye hareket ederek Hristiyanlarla çatıştı ve onları yenilgiye uğrattı.. Şehrin yöneticisi İbn Raşik'i görevden aldı. (485/1092)¹⁶⁹. Aynı yıl

¹⁶⁶ İbnü'l-Esir, I, 193.

¹⁶⁷ İbn Haldun VI, 187; Eşbağ, 101.

¹⁶⁸ İbnü'l-Esir, X, 193; İbn Hallikan, VII, 123.

¹⁶⁹ İbn Ebî Zer, 101.

Vebire şehrini de alan Muhammed, ilerleyişini sürdürerek Daniye, Şatibe ve ondan sonra da Endülüs'ün doğusundaki Efrağ şehrini Murabıtlar devletine ilhak etti¹⁷⁰.

Belensiye'nin İlhakı

Yusuf b.Taşfin'in Labit'i ele geçirmesinden sonra Belensiye şehri üzerinde Cid Campeador (es-Seyyid Kambitur)¹⁷¹ ile Alfanso arasında ihtilaf çıkmaya başladı. Bunu fırsat bilen Belensiye Kadısı Ca'fer b. Abdullah b. Cuhhâf el-Meğafir'i Murabıt Emir Muhammed b.Aişe'den yardım istedi ve şehri kendisine vereceğini vadetti¹⁷². Bu davet üzerine İbn Aişe beraberinde Murabıt komutan Ebû Nâsır olduğu halde sayıları 40'ı bulan atlı bir güçle Belensiye'ye geldiler. İbn Cuhhâf'ın bu davranışı Kambitur hesabına çalışan İbn Ferec'in zoruna gitmiş ve onu tutuklamak istemiştir. Fakat bunu başaramadı. Ancak zamanla Kadı İbn Cuhhâf'ın bazı tutumları Murabıtları rahatsız etmeye başlayınca araları açıldı. Sarakusta (zoragoza)'yı Murabıtlar'dan korumak için savunmakta olan Kambitur, Kadı İbn Cuhhaf ile Murabıtların arasının açıldığını duyar duymaz bütün gücünü alarak 486/1093 senesinde Belensiye'ye saldırdı. Bu saldırısına Murabıtlar ve Belensiyeliler bir kısmı karşı mukavemette bulunarak püskürttülse de, Kambitur güçleri tarafından şehir kuşatmaya başlandı¹⁷³. Yaklaşık 20 ay süren bir kuşatmadan sonra Kambitur 487/1094 senesinde şehre girdi. Kadı İbn Cuhhafı yakalayarak idam etti (489/1095). Bunun üzerine Emir Yusuf b.Taşfin oğlu Muhammed b. Aişe komutasında bir ordu göndererek Belensiye'yi kurtarmak istediysede şehri 20 gün kadar kuşatabilen Murabıt

¹⁷⁰ İbn Ebî Zer, 101.

¹⁷¹ Sid Campeodur (es-Seyyid Kampitur, Kastilyalı asil bir ailenin soyundandır. Asıl adı Rodrigo Díaz de Vivardır. Askeri kabiliyeti sayesinde büyük bir üne kavuşmuştur. 1094 senesinde Belensiye'yi zaptetmiştir.

¹⁷² İbn İzarî, IV, 31.

¹⁷³ İbn İzarî, IV, 33.

ordusu Kambitur'un şiddetli mukavemeti neticesinde geri püskürtüldü¹⁷⁴. Bu durum 492/1099 senesinde Kambitur'un ölümüne kadar devam etti. Ölümünden sonra hanımı 'Şimin aynı durumu devam ettirmek isteyerek Hristiyan kral Alfonso'dan yardım istedi. Alfonso bunu kabul ederek burada bir ay ikamet etti¹⁷⁵. Bu arada Emir Yusuf b.Taşfin, Emir Mezdeli komutasında yeni bir ordu hazırlayarak buraya gönderdi. Önceki orduyla birleşen Murabit askerleri saldırıya geçti. Durumun vehametini anlayan Alfonso şehri yakarak terketti¹⁷⁶. Emir Mezdeli 495/1102'de Belensiye'ye girdi.

Belensiye'yi de topraklarına katan Murabitlar ilerlemelerini devam ettirerek 496/1103'de ilhak ederek, 497/1104 senesinde de Santamaria'yi topraklarına kattılar. Daha önce Murabitlar buralara kadar hiç gelmemişlerdi¹⁷⁷.

Tuleytula Kuşatması ve Sarakusta İle İlişkiler

Alfonso'nun Eyyub kalesini işgal etmesi ve Medinetu Sâlim'i kuşatması haberini alan Emir Yusuf b.Taşfin, Arap ve Murabıtlardan müteşekkil bir ordu hazırlayarak¹⁷⁸ Alfonso'nun üzerine gönderdi. Çıkan çatışmada yenilgiye uğrayan Alfonso, buradan Tuleytula'ya sığındı. Murabitlar Tuleytula'yi yedi günlük bir kuşatmadan sonra terkettiler. 482/1097'de meydana gelen bu olaylarda Kambitur'un Diego adlı oğlu da öldürüldü.

¹⁷⁴ İbn İzari, IV, 41.

¹⁷⁵ İbn İzari, IV, 42.

¹⁷⁶ İbn İzari, IV, 42.

¹⁷⁷ İbn Haldun *el-Iber*, VI, 188.

¹⁷⁸ İbn İzari, IV, 44.

Sarakusta Emiri Ahmed b. Hud Mustain 497/1102 senesinde Yusuf b.Taşfin'den Alfonso'nun saldırılarına karşı koyabilmek için yardım istedi. Bunun üzerine İbn Taşfin, Ali b. Hac komutasındaki bir ordu göndererek Sarakusta'ya saldırılarda bulunan Alfonso birliklerine büyük kayıplar verdirmekle beraber sonunda yenildiler¹⁷⁹. 498/1103 senesinde Alfonso, Yusuf b.Taşfin'in ölümü haberini alınca 3500 kişilik bir güçle İşbiliye'ye doğru harekete geçerek müslümanlardan öc almak istedi. Bunu haber alan Seyr komutasındaki ordu Abdullah b. Hacc'ın yardımlarına gelerek saldırıya geçti. Alfonso'nun 1500'den fazla süvarisini öldürüp büyük bir yenilgiye uğrattılar¹⁸⁰.

Sarakusta Emiri Mustain ile Emir Yusuf arasında dostça ilişkiler oldu. Emir İbn Hud 496/1102 senesinde Emir Yusuf b.Taşfin'e gümüş bir tepsi vermek suretiyle bu dostluğu pekiştirdi¹⁸¹. İbn Hud Sarakusta'yı, Murabıtların desteğiyle Hristiyanların tehlikesinden korudu. Sarakusta Murabıtların ilhak etmediği tek vilayet olarak kaldı¹⁸².

Endülüse Dördüncü Geçiş ve Ali b.Yusuf'un Veliabd Tayin Edilmesi

Yusuf b.Taşfin beraberinde oğulları Ebu Tahir Temim ve Ebu'l-Hasan Ali ile beraber 496/1103 senesinde gelişmeleri izlemek ve buradaki çeşitli bölgeleri denetlemek üzere Endülüs'e geçti.

Buradaki siyasi durumları tekrar gözden geçirdikten sonra aynı sene içerisinde vezir ve fakih Ebû Muhammed İbn Abdulgaffar'a oğlu Ebu'l-Hasan Ali'yi Veliyyü'l-Ahd tayin ettiğine dair belgeyi yazdırdı. Yusuf b.Taşfin bu

¹⁷⁹ İbn İzari, IV, 44.

¹⁸⁰ İbn İzari, IV, 44.

¹⁸¹ Salim, *el- Mağribu'l-Kebir*, 737; *el-Hulel*, s.75; İbnü'l-Esir, X, 193.

¹⁸² *el-Hulel*, 75; İbni Haldun, VI, 188.

vesikada "Allah'a hamd ve şükür ettikten sonra, Emirü'l-Müslimin yarın öldükten sonra yerine bakacak bir kişinin zaruretini beyan ederek, ileri gelen şahsiyetler ve ilim erbabıyla yapılan istişare neticesinde oğlu Ebu'l-Hasan Ali'nin Veliabd edildiğini" ilan etti¹⁸³. Buradaki Emirliklerin tamamı ona biat ettiler¹⁸⁴.

Ayrıca Yusuf b.Taşfin stratejik öneme sahip ve büyük surlarla çevrili, Yahudilerin çoğunlukta bulunduğu Lucina şehrine de Seyri'i vali olarak tayin ettikten sonra Mağrib'e geri döndü¹⁸⁵.

d) Yusuf b.Taşfin'in Vefatı

Yusuf b.Taşfin oğlu Ali'yi veliabd ilan ettikten sonra Endülüs'teki emirler ona biat ettiler. Yusuf b.Taşfin oğlu Ali'ye Endülüs'te 18000 kişilik ordu bırakmasını istedi. Bu ordunun 7000'i İşbiliye'de, 1000'i Kurtuba'da, 1000'i Gırnata'da, 4000'i Doğu cephesinde, geride kalanını da Hristiyan tehlikesinin olduğu bölgelere yerleştirilecekti¹⁸⁶.

Yusuf b.Taşfin oğlu Ali'ye biat aldıktan ve Endülüs'ün iyi idare edildiğine kanaat getirdikten sonra Mağrib'e geri dönerek başkent Marrakeş'e yerleşti.

498/1104 senesinin sonlarına doğru şiddetli bir hastalığa yakalanması üzerine oğlu Ali'yi Deren dağlarında ve arkasında yaşayan Musamüde ve kible yönündeki halkları hafife almayarak dikkatli olmasını Beni Hud'la

¹⁸³ *el-Hulel*, 80.

¹⁸⁴ *Eşbağ*, 112.

¹⁸⁵ *el-Hulel*, 80.

¹⁸⁶ *el-Hulel*, 80.

anlaşmaya devam etmesini ve Kurtuba halkına iyilik yapmasını kötülükte bulunmamasını tavsiye etti.¹⁸⁷

Bir yıl iki ayı aşkın süren bir hastalıktan sonra Muharrem ayının üçünde Pazartesi günü H.500/4 Eylül 1106 senesinde vefat etti¹⁸⁸.

Yusuf b.Taşfin Marrakeş'teki sarayında oğulları Ebu Tahir Temim ile Ebu'l-Hasan Ali'nin de aralarında bulunduğu Sanhace kabilesinin ileri gelenleri ile Lemtûne ailesinden kimselerin de iştirak ettiği büyük bir törenle defnedildi.

Yusuf, oğlu Ali'ye barış içinde büyük bir imparatorluk bıraktı. Bütün müslüman İspanya ve Mağrib bu imparatorluğun sınırları içindeydi. Batı İslâm toprakları ilk defa tek bir idare altında toplanmıştır¹⁸⁹.

2- Kültür ve Medeniyet

a) Devlet Teşkilatı

Murabıtlarda devlet teşkilatı, İslâmî davete hizmet etmek ve hak ve adalet ilkelerine dayalı bir yönetim şekli¹⁹⁰ olarak amaçlanmıştır.

Yusuf b.Taşfin devlet teşkilatında zaten devlet onun zamanında var. Ondan önce devlet yok ki! bazı yenilikler yapmıştır. Bu alanda yapmış olduğu en belirgin yenilik ise, Velihtlik sistemini getirmesidir. Bu sistemi getirmesinin altında yatan en önemli sebep ise, Nijer'den Senegal nehrine, Mağrib'ten Endülüs'e kadar çok geniş alanda hüküm süren devletinin iç ve dış güvenliğini sağlamak ve bu ülkenin dağılmamasıdır. Velihtlik sistemi ile ülke birliğinin sağlanmasını amaçlamıştır¹⁹¹.

¹⁸⁷ *el-Hulel*, 82-83.

¹⁸⁸ *el-Hulel*, 83; İbn İzari, IV, 124.

¹⁸⁹ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul, 1988 c.VI, s.336.

¹⁹⁰ el-HACCI, Abdurrahman Ali *Et-Tarih el-Endelusi*, Beyrut, 445.

¹⁹¹ Mahmud, s.344.

Yusuf b.Taşfin 496/1103 senesinde vezir ve fakih Ebu Muhammed İbn Abdulgaffâr'a oğlu Ebu'l-Hasan Ali'yi Veliahd olarak tayin ettiğine dair belgeyi yazdırmıştır. Bu vesikada Allah'a hamd ve şükr ettikten sonra, Emirü'l-müsliminin yarın öldükten sonra yerine bakacak bir kişinin bulunması gerekliliğini beyan ederek, ileri gelen kişiler ve ilim erbabıyla yapılan istişare, neticesinde oğlu Ebu'l-Hasan Ali'nin Veliyyu'l-Ahd olarak atandığı¹⁹² belirtilmektedir. Yusuf b.Taşfin 496/1103 yılında oğlu Ali için Endülüs'ün yönetim merkezi Kurtuba ve Mağrib'in yönetim merkezi Marrakeş'de biat almıştır.

Yusuf b.Taşfin'in oğulları arasında en küçüğü olan Ali'yi Veliahd olarak tayin etmesinin nedeni ise, kendisinde oğlu Ali'nin bu ağır vazifeyi yapabileceği kanaatinin olmasıdır¹⁹³

Murabıtlar devletinde önemle üzerinde durulan diğer bir husus ise devlet yönetiminde istişarenin esas alınmasıdır. Yusuf b.Taşfin önemli kararları genellikle yetkili kişi, kabile reisleri ve fakihlere danışmak suretiyle alırdı¹⁹⁴.

Devlet yönetiminde görev alanlarının hemen tamamı Lemtune veya Sanhace kabilelerindedir. Yusuf b.Taşfin'in bu yola başvurmasındaki amaç ise, bu kabileler arasındaki dayanışmayı sağlamaktır.

Murabıtlar döneminde Endülüs İşbiliye, Gırnata, Kurtuba, Belensiye, Mursiye ve Sarakusta olmak üzere altı eyalet şeklinde yönetilmiştir¹⁹⁵.

¹⁹² *el-Hulel*, 80.

¹⁹³ Mahmud, 344.

¹⁹⁴ Mahmud, 345.

¹⁹⁵ *el-Hacci*, s.449.

Devlet Başkanı

Devlet başkanı Yusuf b.Taşfin ve diğer Lemtuneli liderler için Emir sıfatı kullanılmakta idi. Ancak Emir Yusuf b.Taşfin'in Mağrib'te ünü artıp topraklarını genişletince kabile liderleri toplanarak onu 'Emiru'l-Mü'minin' lakabıyla anmak istediler. İbn Taşfin bu lakabın ancak Abbasi halifeleri için kullanılabileceğini söyleyerek bunu kabul etmeyince Emiru'l-Mü'mininden ayrı ayrı olarak kendisine teklif edilen Emirul Müslimin ve'n-Nasıru'd-Din lakabını kabul etti ve 466/1084 tarihinden itibaren bu lakap kullanılmaya başlandı. Bu husus kabile liderlerine ve devlet yetkililerine bir mektup ile bildirildi: 'Bismillâhirrahmânirrahîm. Ve Sallallâhu Alâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ve sellim teslîmen Emiri'l-Muslimîn ve'n-Nasır'ud-Din Yusuf b.Taşfin'den Fulâne halkı Emir ve Şeyhlerine Diğer emir ve liderlerden ayırdedilebilmem için 'Emiru'l-Muslimin ve'n-Nasıru'd-Din ismini kendime tahsis etmeyi uygun gördüm..¹⁹⁶ Böylece Devlet başkanını diğer emirlerden ayıran sıfat kullanılmaya başlandı.

Naibu'l-Emir

Yusuf b.Taşfin sürekli hareket halinde olduğundan dolayı gıyabında işlerini yürütebilmesi için kendisine Mağrib ve Endülüs'te vekalet edecek kişiler tayin etti. Bu tayin edilen vekil, başkanda bulunması gereken şartlara haiz olmalıydı¹⁹⁷. Bu şartların birincisi tayin edilecek vekilin Lemtûne kabilesinden olmasıdır¹⁹⁸. Bu şartın yanısıra yüksek savaş kabiliyetine sahip olması, siyasetini Maliki mezhebinin esaslarına göre yapması ve fakih kabile liderlerinin fikirlerine başvurması gerekiyordu. Yusuf b.Taşfin'in tayin ettiği

¹⁹⁶ *el-Hulel*, 29.

¹⁹⁷ İbrahim Harekat, *el-Mağib Abret Tarih*, 1984, 65.

¹⁹⁸ Mahmud, 342.

ilk vekil Seyrî Ebûbekir el-Lemtûni'dir. Ondan sonra oğlu Temmim b. Yusuf'u bu göreve getirmiştir¹⁹⁹.

Başkan vekili genellikle Kurtuba veya İsbiliye'yi kendisine yönetim merkezi olarak seçerdi²⁰⁰

Valilik Müessesesi

Murabıtlar devletinin yönetimi idari açıdan kabileye dayalıydı. Emir Yusuf b.Taşfin özel olarak bölge valilerini Lemtûne kabilesinden genelde de Sanhâce'den seçerdi. Mağrib'in fethi tamamlanınca yönetimi oğulları ve kabilesinin emirleri arasında paylaştırmıştır²⁰¹. Valiler doğrudan başkan vekiline bağlı idi. Ayrıca Emir Yusuf b.Taşfin'in kendisi valileri sıkı bir murakabe altında bulundurur, görevini kötüye kullananları hemen azlederdi²⁰².

Yukarıda sözü geçtiği üzere Valiler Lemtûne ve Sanhace kabilelerinden seçilirdi. Yusuf b.Taşfin'in kendisi liderliğe gelmeden önce, Ebûbekir b.Ömer tarafından Mağrib valiliğine atanmıştı. Şeypte ve Fas valiliğini Ebûbekir b.İbrahim, Telemsen valiliğini Taşfin b.Tinamir, Sûs valiliğini Ebûbekir b.Muhammed el-Lemtûni, Sicilmâse'ninkini ise İbrahim b.Ebûbekir ifâ etmekteydi.

Endülüs'te de durum Mağrib'ten farksızdı. Valiler yine aynı kabilerdendi. Yusuf b.Taşfin Gırnata yönetimine Ali b.Yusuf, Ebu'l-Hasan Ali el-Hac, Musa b.Hac, Ebûbekir b.İbrahim ve Osman b.Bekir el-Lemtûni'yi getirmiştir. Kurtuba'ya ise Muhammed b.Hac b.Ömer es-Sanhaci, oğlu

¹⁹⁹ Harekât, 65; Hasan İbrahim, IV, s.316.

²⁰⁰ NASRALLAH, Sadun Abbas, *Devletü'l-Murabitin*, Beyrut, 1985, 158.

²⁰¹ İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 185.

²⁰² Harekât, 124.

Mansur, Ebû Muhammed b.Taşfin b.Ali'yi; Mürsiye'ye ve Ebu Abdullah b.Aişe, İbrahim b.Yusuf b.Taşfin'i; İşbiliye'ye Seyr b.Ebûbekir ve Yayha .Seyr b.Ebûbekir'i; Sarakusta'ya Ebu Abdulah Muhammed b.Hac ile Ebûbekir b.İbrahim ve İbni Tifluyit'i; Elmeriyye'ye de Emir Mezdeli gibi şahısları vali olarak atamıştır²⁰³.

Valiler gerek Endülüs'te ve gerekse Mağrib'de yarı bağımsız birer hükümdar gibi çalışmaktaydılar ve büyük yetkilere sahiptiler. Yusuf b.Taşfin bu sınırsız yetkilerle donattığı valilerin ileride başkaldırmalarını önlemek için, onları kısa sürelerle görevlendirir ve sık sık yerlerini değiştirirdi.²⁰⁴

Kadılık Müessesesi

Yusuf b.Taşfin ve döneminde kadılık müessesesine önem verilirdi. Ulema arasında ilmi açıdan en yüksek seviyede olanlardan kadılar seçilir ve kesinlikle valilerin atamasında olduğu gibi kabile ayırımı yapılmazdı. Özellikle kadı seçimlerinde Sanhâce dışındaki şahsiyetlerden atamalar yapılırdı. Yusuf b.Taşfin'in atamaları bu şekilde yapması adaletin tahakkuk etmesi hedefini taşıyordu. Kadılara maddi açıdan destek verilerek yüksekçe bir maaş bağlanmıştı. Bu sayede çokça mal-mülk edinirlerdi²⁰⁵. Kadılar cihad faaliyetlerine de katılırdı. Merrakeş kadısı Abdulmelik el-Masmudi Zellaka savaşında şehit düşmüştür²⁰⁶.

Murabıtlar devletinde Ebûbekir b.Ömer döneminden başlamak üzere kadı ve fakihlere büyük bir önem verilmeye başlanmıştır. Yusuf b.Taşfin bu alanda daha da ileri giderek, bu müesseseyi ülkede en üst düzey yetkilerle

²⁰³ Mahmud, 349-350.

²⁰⁴ Mahmud, 355.

²⁰⁵ Harekat, 126.

²⁰⁶ Hasan İbrahim, IV, 382.

donatmış, halk liderliklerine getirmiştir. Özellikle İslâm hukukunu uygulamada bu kadıların büyük bir etkisi olmuştur.

Endülüs coğrafi açıdan üçe ayrılmıştı; doğu, orta ve batı Endülüs. Bu bölgelerdeki kaza ve şehirlerinde birer kadı bulunurdu. Bu kadıların da bağlı olduğu üst düzey birer bölge kadılığı mevcuttu. Muhammed b.İbrahim b.Ahmed Esved el-Gassani doğu Endülüs kadısı, İbrahim b.Muhammed b.İbrahimi b.Usam'ın ise, burada Kadı'l-Kudat olduğu rivayet edilmiştir. Ayrıca bütün Endülüs'ten sorumlu bir kadı da Kurtuba'da bulunurdu. Ebu'l-Velid b.Rüş't bütün Endülüs'ten sorumlu kadı olarak görev yapmıştır²⁰⁷.

Mağrib'te ise, sorumlu bir kadı başkent Merrakeş'te bulunurdu. Bu kadı Emirü'l-Müslimîne çok yakın olup, adeta müşavirlik görevini yapmaktaydı. Mağrib'te aynı zamanda kadı Şura Meclisi'nin de üyesi idi.

Murabıtlar, Kadılık müessesesine büyük bir önem vererek günümüz Adalet bakanlığı mertebesine yükseltmişlerdir. Bu göreve getirilen kadı bütün Mağrib ve Endülüs'ten sorumlu idi. Bu vazifeye Yusuf b.Taşfin tarafından Tanca kadılığına Ebu Abdullah Mervan b.Abdümelik b.İbrahim b.Sahnûn getirilmiştir. Bu vazifeye dönüşümlü olarak Endülüs ve Mağrib'ten kadılar atanırdı. Endülüs'ten ilk olarak bu göreve getirilen kişi ise, Ebu'l-Velid İbn Rüş't'tür. Onu İbni Hac olarak bilinen Muhammed b.Halef b.İbrahim takip etmiştir²⁰⁸. Kadılar aynı zamanda savaflara katılır ve şehirlerin her meselesiyle ilgilenirlerdi.

Bu dönemde yaşamış kadılardan bazıları:

²⁰⁷ Mahmud, 322.

²⁰⁸ Mahmud, 367-368.

Kadı Ebûbekir Muhammed b.Manzûr

Künyesi Ebûbekir'dir kendisi İşbiliye'li olup, Kurtuba kadılarındandır. Mu'temid b.Muhammed b.Abbad tarafından Kurtuba kadılığına getirilmiştir. Güzel ahlakı ve adaletli kararlarıyla ün salmıştır. 464/1071 senesinde vefat edinceye kadar kadılık vazifesini sürdürmüştür²⁰⁹.

Ebu'l-Esbağ İsa b.Sehl b.Abdullah el-Esedi

Gırnata kadılarındandır. Fakih ve alim bir zat olup, konuları iyi kavrayıp ona göre hüküm vermesiyle tanınırdı. Tuleytula kadısı Ebu Zeyd ile Kurtuba kadısına kâtiplik görevlerinde bulunduktan sonra Gırnata kadılığına atanmıştır. Yusuf b.Taşfin'le Endülüs'e geçişi esnasında karşılaşmış, Endülüs'e geçişlerinden dolayı memnuniyetlerini kendisine bildirmiştir. 5 Muharrem 486/1093 Cuma günü vefat etmiştir²¹⁰.

Vezerlik ve Katiplik Müessesesi

Murabıtlar devletinde vezirlik müessesesi faal olarak idame ettirilmiştir. Vezirlik, saray katipliğinden daha üstün bir görev sayılırdı. Vezirler Emirü'l-Müslimin Yusuf b.Taşfin'in meclisinde bulunur, kendisiyle muhtelif konularda istişarede bulunur ve direktifler alırlardı.

Endülüs Emevi Devletinin sonlarına doğru vezirlik makamı eski önemini iyice kaybetmiş, yerine haciplik makamı almıştır. Ancak Murabıtlar ve Muvahhidler döneminde Vezirlik, yeniden eski önemine kavuşmuş; buna bağlı olarak ise, bu sefer haciplik önem kaybına uğramıştır. Hatta

²⁰⁹ en-NUBAHİ, Ebu'l-hasan b.Abdullah b.Hasan, *Tarih Kudati'l-Endelüs*, Beyrut 1980, 96.

²¹⁰ en-Nubahi, 97.

Murabıtların saray teşkilatında hacipliğın hiç yer almadığını söylemek de mümkündür²¹¹.

Murabıtlar vezirlere büyük bir güven duyarlardı. Bu çerçevede İdari ve Mali İşler vezirlerin himayesinde bulunurdu²¹².

Saray katipliğı müessesesi Murabıtlar döneminde devam etmiştir. Bu devletin kuruluşundan itibaren Endülüs'lü katiplerden yararlanılmıştır. Yusuf b.Taşfin'in Endülüs'e geçişinden öncesine kadar saray katibi Endülüs Elmeriyye'li Abdurrahman b.Asbat idi. Onun vefatından sonra da ünlü belağat alimi Ebûbekir b.Kasire bu göreve getirilmiştir. Bu zat Yusuf b.Taşfin'in vefatından sonra yönetime gelen oğlu Ali'nin katipliğini devam ettirmiştir.

Murabıtlar, Tavaif döneminde katipliğe verilen önemin farkına vararak, bedevi bir kökenden gelen devletlerinin bu katiplerden yararlandırılmasını bilmişlerdir. bu dönemin ünlü katiplerini başkent Merrakeş'e davet ederek buradaki saraylarda çalıştırmışlardır²¹³.

Yusuf b.Taşfin yazışmaları yapabilecek bir divan da oluşturmuştur. Tarihçiler ayırım yapmadan divanda görevlendirilen kişilerden bazılarını müsteşar bazılarını da katipler olarak nitelendirmişlerdir²¹⁴. İbn Taşfin önem arzeden konularda Murabıt liderleri ve amcalarının çocukları ile Lemtune'nin ileri gelenlerinin görüşlerine başvururdu²¹⁵.

²¹¹ ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs Müslümanları Medeniyet Tarihi*, s.132.

²¹² Mahmud, 356.

²¹³ İNAN, M. Abdullah, *Asru'l-Murabitin ve'l-Muvahhidin Fi'l-Endülüs ve'l-Mağrib*, 417, Kahire 1946.

²¹⁴ Hasan İbrahim, IV, 330.

²¹⁵ *el-Hulel*, 31.

Ordu

Yusuf b.Taşfin Murabit ordusunda önemli düzenlemeler yaparak çağının düzenli ordularından birini kurmuştur. Kendisi Emirü'l-Mü'mininun sıfatıyla ordunun başkomutanı idi²¹⁶.

İbn Taşfin Mağrib'in fethini tamamladıktan sonra yeni zaferler kazanmak ve karşısına çıkacak yeni düşmanları yenebilmek için çok büyük bir orduya ihtiyacının olduğunu anlayarak yeni düzenlemelere başladı. Bu düzenlemelerin en göze çarpanı Sanhâcalılar dışındaki kabilelerden asker alması oldu. Önceleri askerlerini yalnızca Sanhâcalılardan seçerdi. Ancak devleti çok geniş bir alana yayılınca bu sayı az gelmeye başlamıştı. Bu nedenle Sanhâca dışındaki Mağrib kabilelerinden de Zenâte, Masmûde ve Gumara'dan orduya asker aldı²¹⁷. Bu askere de 'Haşm' adını verdi²¹⁸.

Yusuf b.Taşfin kendisi için de özel bir muhafız ordusu oluşturdu. Özel şartlara haiz olanların dışında kimseyi bu orduya kabul etmiyordu. Özellikle cesaretli, kuvvetli ve güzel huylu olmaları şartlarını koşuyordu. Ganalı kölelerden 2000 kişiyi alarak bu orduya dahil etmiştir²¹⁹.

Murabit ordusu genellikle gönüllü askerlerden meydana gelmiştir. Emirü'l-Müslimin savaşa çıkmadan önce büyük askeri merasimler düzenlerdi. Zallake savaşından önce de Rukka denilen yerde 20 bin askerin katıldığı büyük bir geçit düzenlenmiştir²²⁰. Bu geçitlerden hedef ise askeri düzen ve disiplini sağlamak ve askere moral gücü vermektir.

²¹⁶ Eşbağ, 478.

²¹⁷ İbn Ebî Zer, 89.

²¹⁸ *el-Hulel*, 20.

²¹⁹ *el-Hulel*, 25; Eşbağ, 479.

²²⁰ *el-Merrakuşi*, 132.

Murabıt ordusu çeşitli ırklara mensup kişilerden oluşmuştu. Bu ordu Sudanlı ve Hristiyan Saklabiler dahil Oğuz ve Türkler olmak üzere Sanhace, Masmûde, Cezûle ve Zenata kabilelerinden oluşmakta idi²²¹.

Murabıt ordusunun sayısı zaman ve mekâna göre değişmekte idi. Önceleri 40 bin olan asker sayısı kısa sürede 100 bine ulaşmıştır. Zellaka savaşına 50 bin civarında asker iştirak etmiştir. Bunların içerisinde 24 bin Endülüs'lü zırhlı asker bulunmaktaydı²²².

Yusuf b.Taşfin oğlu Ali'yi Veliahd olarak tayin ederken Endülüs'te 17 bin asker bırakmış, bu askerlerden 7 binin İşbiliye de 1000'inin kurtuba da, 1000'inin Gırnata'da, geri kalan 4000 askerini ise,Zub, Murabıta ve Musakıbe'deki cephelerde yerleştirilmesi şartını koşmuştur²²³.

Murabıt ordusundaki askerlere nafakaların yanısıra, aylık beş dinar maaş ödenmekte ve atlarının yiyecekleri de devletçe karşılanmakta idi²²⁴.

Daha önce çöl savaşına göre orduyu donatan İbn Taşfin, Endülüs'e geçen ordusunu Endülüs'teki diğer devletlerin silahlarına eşdeğer silahlarla donattı, daha önce deve kullanırken,²²⁵ atlı birlikler oluşturarak bunları hafif ve ağır silahlarla donattı. Yusuf b.Taşfin Endülüs'ü topraklarına kattıktan sonra deniz gücüne de büyük önem verdi. Endülüslerin teknolojilerini kullanarak bir donanma oluşturdu. Bu donanmanın başına da İbn Meymûn'u getirdi. Murabıt donanması Belensiye ve Balear adalarının geri alınmasında görev aldı²²⁶.

²²¹ es-Selavi, II, 25.

²²² *el-Hulel*, 56.

²²³ *el-Hulel*, 80.

²²⁴ Harekat, 208.

²²⁵ *el-Hulel*, 17.

²²⁶ Eşbağ, 481.

Hisbe Teşkilâtı

Hisbe teşkilatı murabıtlar devletinde de önemini korumuştur. Ancak bu dönemde hisbe teşkilatının görev alanı genişletilmiş, buna camilerdeki hutbe konularının tesbiti ve camilere yapılacak olan imam tayinlerinin yapılması ile camilerin genişletilmesi görevleri ilave edilmiştir. Bunun yanısıra bu teşkilatın esas görevleri arasında bulunan ihtikarı önlemek, insanları kandıranları tesbit ederek yargıya sevk etmek, fiyat artışlarını önlemek, fiyat etiketlerinin konulmasını sağlamak ve ekmek gramajının resmi ölçülere uyup uymadığını kontrol etmekte muhtesiplerin görevleri arasındaydı²²⁷.

İbn-i Abdûn Muhtesiplerin görevlerini şu şekilde açıklamıştır:

- 1- Beytûlmalı korumak.
- 2- Tutukluları gözetlemek.
- 3- Hutbe konularını tesbit etmek.
- 4- Cami imamlarının tayinlerini yapmak.
- 5- Cami ve binalarda yapılacak ilavelerin denetimini yapmak. Nitekim

Fas kadısı 529/1134 senesinde buradaki bir mescide ilave yaptırarak cami haline getirmiştir²²⁸.

b) İktisadi Hayat

Murabıtlar devletinin kurulmasıyla birlikte, ülkenin üzerinde kurulmuş olduğu coğrafi alanda ekonomik açıdan büyük gelişmeler gerçekleşti. Özellikle Sudan, Mağrib ve Endülüs arasındaki bütünlüğün sağlanması, iç ve dış ticaretin patlamasına sebebiyet vermişti. Sudan ticareti Mülessimûn'un hakim olduğu bölgelerden geçtiğinden, Mülessimûn bundan büyük çıkarlar sağlamakta idi. Zenâtalıların ekonomik hakimiyeti ele geçirme istekleri

²²⁷ el-Makkari, I, s.203.

²²⁸ İbn-i İzari, I, 449.

nedeniyle bu bölge sürekli istila hareketlerine maruz kalıyordu. Bu nedenle ticaret sekteye uğramaktaydı. İşte bütün bu bölgelerin, Zenata ve diğer kabilelerden alınmasıyla Murabıtlar Sudan-Mağrib ticaret yollarının hakimiyetini alarak ticaret yollarının güvenliği sağlamışlardır²²⁹. Buralar Murabıtların hakimiyetine geçtiği için Sudan'dan alınan ticaret malları rahatlıkla Akdeniz sahillerine ulaştırılıyor ve burada pazarlanıyordu. Bu nedenle Murabıtların kârları ve servetleri çoğalıyordu.

Murabıtlar döneminde ekonomiye güç katan bir etken de Sudan, Mağrib ve Endülü's'te uluslararası ticaret merkezlerinin oluşturulmasıydı. Sahrâ tarafındaki Sicilmase büyük bir ticaret merkezi olup, buraya Basra, Kûfe ve Bağdat'tan tüccarlar geliyor ve buradan aldıkları malları deniz yollarıyla doğuya gönderiyorlardı. Güney Sahrâ'da Audagost bir ticaret merkezi halini almıştı. Burada özellikle pamuk ve yün ticareti yapılıyordu²³⁰.

Murabıt ekonomisinin gelişmesindeki diğer bir etken de Murabıt deniz taşıma filosunun büyümesidir. Bu filo ile Murabıtlar Akdeniz'in Batı yakasındaki ticarete hakim olup İtalyan ve Normanlılarla rekabet edebilecek duruma geldiler.

Murabıtlar Zenâtalılar tarafından tüccarlara uygulanan vergileri kaldırmak suretiyle ticaretin gelişmesine katkı yaptılar. Bu adımın ardından daha önce bu vergilerin ağırlığından dolayı ticaret yapamayan insanlar, ticarete başlayarak mallarını Mağrib'teki limanlara rahatlıkla ulaştırabildiler²³¹.

---

²²⁹ İbn Ebî Zer, s.100.

²³⁰ Mahmud, 400.

²³¹ İbn Ebî Zer, 100.

Endülüs'te de Muluk'ut-Tavaif arasında sürekli savaşlar meydana geldiğinden dolayı durgun olan ticaret ve sanayi murabıtların fethiyle son bulmuş ve sanayi hızla gelişmiştir.

Murabıtlar özellikle Endülüs'te ziraata büyük önem vermişlerdir. Hatta burada kalan askerlere toprak dağıtımı yaparak ziraatın geliştirilmesine katkıda bulundular²³².

Murabıtların vergiyi kaldırmaları ve haracı tahsil konusundaki titizlikleri neticesinde de devletin gelirleri kat kat artmıştır²³³.

Para

Murabıtlar tarihinin bilinen en eski parası 450/1058 senesinde basılmıştır. Bu paranın üzerinde Murabıt lider Ebûbekir ile Abbasi Halifesinin isimleri bulunmaktaydı.²³⁴

Yusuf b.Taşfin tarafından 473/1081 senesinde Merrakeş'te ilk darphane açılarak, Ebûbekir b.Ömer adına sikke basılmıştır. Aynı yıl içerisinde Yusuf b.Taşfin kendi adına da altın para bastırmıştır.

İbn-i Taşfin adına basılan paranın ön yüzünde "Lâilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah, Ali İmran sûresinin 85.ayeti ile Emirü'l-Müslimin Yusuf b.Taşfin; arka yüzünde ise, Abbasi Halifesi Emirü'l-Müminin el-İmam Abdullah yazısı ile, paranın basıldığı yerin ismi ve tarihi bulunmaktaydı²³⁵.

Dinar adı verilen Murabıt parası, dönemin en kıymetli parası durumuna gelmiştir. Zira Mağrib'ten Endülüs'e kadar olan önemli ticaret yolları bu ülkenin denetimine geçmiş, ülke güçlü bir ekonomiye kavuşmuştur.

²³² *el-Hulel*, 68.

²³³ Mahmud, 405-407.

²³⁴ es-Selavi, II, 29.

²³⁵ İbn-i İzari, IV, 22.

Murabıt dinarı Akdeniz ülkelerinde hattâ Kostantiniyye (İstanbul)'da geçmekte idi. Murabıtlar devletine komşu bazı Hristiyan ülkeler dinar üzerindeki ayet ve tevhid kelimesini değiştirerek bu parayı tedavüle sürmüşlerdir²³⁶.

Kastilya ve Leon Kralı VIII.Alfonso (1158-1214) bu sikkeleri kendi ülkesinde kullanmış ve üzerine Hristiyanlıkla ilgili bir takım kelimeler yazdırmakla birlikte, Arap harfleriyle yazılı bazı cümleleri olduğu gibi muhafaza etmiştir. Bu sikkeler üzerinde VIII.Alfonsa, Emirü'l-Katûlikan (Katoliklerin Kralı); Roma'daki Papa ise, "İmamü'l-Biati'l-Mesihyye" (Hristiyan kilisesinin Başkanı) ünvanlarıyla gösteriliyordu. Bu sikkeler üzerine Kelime-i Tevhid yerine "Baba-Oğul-Rûhu'l-Kuds, Tek Olan Tanrı adıyla" darbedilip tedüvüle sürülüyor ve "kim ki inanır ve vaftiz olursa esenlik bulacaktır" cümlesiyle tamamlanıyordu ki böylece Müslümanların paralarında yer alan İslamı kabul etmeyi reddedenlere yapılan ikazın yerini alıyordu²³⁷.

c) Sosyal Yapı

Murabıtlar döneminde sosyal yapı gerek ekonomi ve gerekse siyasi faktörlerin etkisinde idi. Bu nedenle Murabıtlar döneminde sosyal yapıda da bunlara paralel yeni gelişmeler olmuştu.

Bu gelişmelerin başlıcası Murabıtların söz sahibi olarak etkili ve yetkili bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır. Bu yeni unsur Mağrib ve Endülüs'ün çeşitli şehirlerinin başına geçerek, ticaret ve sanat alanında ülkenin her tarafına yayılmakta idi. Daha önce azınlıkta olan ve ülkede söz sahibi olmayan Berberiler artık ülkede söz sahibi olmuşlardır²³⁸. Ancak yeni ortaya

²³⁶ Harekât, 215.

²³⁷ HİTTİ, Philip, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi* (Çev.Salih Tuğ) İstanbul, III, 858.

²³⁸ Mahmud, 413.

çıkan ve zaman zaman yargıyı dahi dinlemeyen Berberilerin bu kaba davranışları Endülüslüleri rahatsız etmeye başlamıştı.

Murabıtlar döneminde toplum arasında etkili ve ülke genelinde söz sahibi yeni bir unsur da fakih ve kadılardı. Kuşkusuz fakih ve kadılara her dönemde önem verilmiştir. Ancak Murabıtlar döneminde daha önce bunlara hiç gösterilmeyen bir önem verilmiştir. Kadılar konusunda da değindiğimiz gibi Murabıt emirler kadı ve fakihleri yüksek yetkilerle donatıp, bunlarla devletin önem arzeden meseleleri hususunda istişare ederdi. Kadılara verilen bu imkanlar sayesinde şairler onlara medhiyeler okurdu. Maddi durumları da hayli iyi olan kadılar lüks ve israfa da yönelmişlerdir²³⁹.

Murabıtlar döneminde kadınlara büyük imtiyazlar verilmiştir. Toplumun ilgilendiren her konuda aktif bir rol alan kadınlar, erkeklerle eşit haklara sahip olup, ticaretin yanısıra kabile meclislerine katılarak görüş beyan ediyor ve servet kazanabiliyorlardı. Aile ve aşireti arasında reislik görevini de üstlenirdi²⁴⁰.

Yahudi ve Hristiyanların Durumu

Murabıt devletinde yahudilere bölgenin eski halkı olması hasebiyle yeni imtiyazlar verilmiştir. Bununla birlikte serbest çalışır ve gelir kazanırlardı. Ağmat bölgesindeki bahçeler Yahudilere tahsis edilmişti²⁴¹.

Yahudi ve Hristiyanların ibadetlerini hür olarak yapabilmelerine müsaade edilmiştir. Murabıtlar devleti zamanında din savaşları çıkmamıştır. Ancak Bargavatalılarla bir savaş çıkmış bunun neticesinde Bargavatalılara geceleri Merrakeş'e girmemeleri cezası verilmiştir. Bunun dışında herhangi

²³⁹ İbn İzarî, 110.

²⁴⁰ Mahmud, 415.

²⁴¹ Harekât, 216.

bir savaş çıkmamıştır. Mağrib'teki diğerk dinlere mensup kimseler de ibadetlerini serbestçe yerine getirmişlerdir²⁴².

Maliki Mezhebinin Yayılışı

Murabıtlar devletinin kurulduğu sırada bölgede Bargavatiye²⁴³, Şia ve Maliki mezhepleri birbirleriyle çekişme halindeydiler.

Maliki mezhebinin bu bölgede yayılması ise, Endülüslü ve Mağribli alimler aracılığıyla olmuştur. Endülüs'te ilk dönemlerde Evzai mezhebi yaygındı. Bu mezhebin burada yayılması Evzai'nin memleketi olan Şam'lı askerler vasıtasıyla olmuştur.

Endülüs ve Mağrib'lilerden ilim tahsil etmek isteyenlerin büyük çoğunluğu Medine'ye Hac ibadeti için gittiklerinde burada kalarak Maliki mezhebini öğrenden Yahya b.Yahya el-Leysi, Abdulmelik b.Habip, İsa b.Dinâr ve Ziyad b.Abdurrahman gibi alimler Endülüs ve Mağrib'te Mâliki mezhebinin yayılmasında büyük rol oynamışlardır²⁴⁴.

Yahya b.Yahya el-Leysi Tanca'lı olup, Masmûde berberilerindedir. İmam Malik'ten Muvattâ'ı öğrendikten sonra Endülüs'e dönmüş ve burada Maliki mezhebini ilk yayan kişi olmuştur. 234/848 yılında vefat eden Yahya b.Yahya el-Leysi Hakem I. İbn Hiřam'ın müsteşarlığını da yapmıştır. Bu dönemde başta Kurtuba olmak üzere Endülüs hatta Mağrib'te Maliki mezhibi büyük bir hızla yayılmıştır²⁴⁵. Endülüs'te Malikiliėin resmi mezhep olarak tanınması da Mağrib'li alim Yahya b.Yahya vasıtasıyla olmuştur.

²⁴² Harekât, 216.

²⁴³ Mağrib'teki Harici mezhebinin bir koludur.

²⁴⁴ Harekât, 176.

²⁴⁵ el-Makkarri, IV, 214.

Endülüs'te Maliki mezhebinin yayılmasındaki başka bir etken de Abbasilerin Hanefi mezhebinden olmasıdır. Endülüs'teki Emevi hanedanıyla Bağdat'taki Abbasi halifeleri arasındaki kültürel ve siyasi rekabetin de Endülüs'te Maliki mezhebinin yayılmasında rolü vardır.

Endülüs'te Maliki mezhebinin yayılmasında gayret sarfeden alimlerin çoğunluğunun Mağrib'li olması, Murabıtlar devletinde de Mâlîki mezhebinin yayılmasına zemin hazırlamıştır.

Murabıtlar hareketi, Ebû İbrahim el-Fasi, Vûcac b.Zûlu, Abdullah b.Yasin ile Kadı İyad gibi ünlü alimlerin yaşadığı bir döneme rastlamaktadır.

Murabıtlar hareketinin esas kurucusu olan Abdullah b.Yasin'in kurşkusuz Mâlîki mezhebinin yayılmasında da büyük etkisi olmuştur.

Maliki mezhebinin Murabıtlar devletinde yayılmasının diğer bir sebebi de, bedevi bir kökenden gelen Berberilerin sosyal yaşamlarının Mâlîki mezhebine uyum göstermesi ile bu mezhebin müsamahakar olmasından kaynaklanmıştır. Şütün bunların yanısıra Mağrib'li müslümanların Medine ilmi ile alimlerini üstün görmelerinin de Mâlîki mezhebinin burada yayılmasında büyük rolü olmuştur²⁴⁶.

d) Merrakeş Şehrinin Kuruluşu

Yusuf b.Taşfin Mağrib'te hakimiyetini sağladıktan sonra, memleketine yeni bir başkent kurmak istedi. Bunun için 454/1062'de yaşlı bir Masmudeliden Marrakeş'de toprak satın aldı²⁴⁷. Merrakeş'in yerinin eşkiyanın yol kestiği ıssız bir yer olduğu, buradan geçenlerin hızla geçtiği

²⁴⁶ Harekât, 179.

²⁴⁷ es-Selavi, 107; İbn Haldun, *el-İber*, VI, 184.

anlamına gelen 'Merrakeş' ismini buraya verdiklerini, Marrakuşi rivayet etmektedir²⁴⁸.

Merrakeş şehri stratejik öneme sahip bir mevkide kurulmuştur. İbn Taşfin burayı Masmude ve Zenatalıları murakabe amacıyla seçerek bina etmiştir. Merrakeş kuzey ile güney ticaret yolları üzerinde kurulmuş olup Murabıtların esas vatanları ile bağlantı kurmakta idi. Yusuf b.Taşfin buraya gelerek yün bir çadır kurmuş ve hemen ardından bir cami inşa etmeye başlamıştı. Kendisi de caminin yapımında çalışmıştır²⁴⁹. Daha sonra silah ve malzemelerini muhafaza etmek için küçük bir kasaba kurmuştur²⁵⁰.

Merrakeş'te suyun bulunmadığı, halkının kuyulardan sağlanan suları içtiği, daha sonra buraya Ağmat'tan su getirildiğini Yakut el-Hamevi rivayet etmektedir. Buraya ilk olarak bahçe yaptıran kişinin de Abdu'l-Mü'min b.Ali olduğu aynı müellif tarafından rivayet edilmektedir²⁵¹. Merrakeş'in kurulmasında bazı önemli hususlar rol oynamıştır. Bunlar:

1. Hükümete yeni bir merkez seçmek ve askeri bir üst haline getirmek
2. Mesamide ve Zenatalıların girişecekleri saldırılara erken müdahale etmek

3. Marrakeş şehrinin çöl hayatını andırır bir nitelik taşıması Tarihçiler Marrakeş şehrinin sekiz ayda inşa edildiği hususunda görüş birliğindedirler²⁵². Önceleri çöl hayatını andırır bir şekilde sursuz olan şehir, Ali b. Yusuf tarafından 527/1133 senesinde surla çevrilmiştir.

²⁴⁸ el-Merrakuşi, 95.

²⁴⁹ İbn Haldun, *el-Iber*, VI, 184.

²⁵⁰ İbn Ebî Zer, 89.

²⁵¹ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldan*, V, 50, Beyrut.

²⁵² Hasan İbrahim, IV, 598.

e) İlim ve Kültür Hayatı

Murabıtlar kendi ülkelerinde fakihlere özel bir önem verirlerdi. Bunun için Murabıtlar dönemi edip ve felsefecilerden daha çok fakihler dönemi olarak anılır²⁵³. Buna rağmen Murabıtlar döneminde kültür ve medeniyet hızla ilerlemiştir. Ülkede eski ve yeni okullar öğretime devam etmiş, gittikçe bunlara yeni okullar katılmıştır. Bu okulların önemlileri, Fas medresesi, Sebte medresesi, Tanca ve Ağmat'ta da medreseler açılmıştır. Özellikle Fas medresesine Endülüs ve Mağrib'den alimler gelerek bilgi alırlardı²⁵⁴.

Dini bilimlerde ise Murabıtlar fıkıh ilmine çok büyük bir önem vermişlerdir. Maliki mezhebinin yayılması için de özel bir gayret sarfetmişlerdir²⁵⁵.

Murabıtlar döneminde Abdullah b Yasin, kadı İyad, Ebi İmran el-Fasî, Vucac b. Zulu gibi fıkıh alimleri yetişmiştir. Abdullah b. Yasin maliki mezhebinin ilk medresesini Ağmat yakınlarındaki Nefis şehrinde kurmuştur²⁵⁶.

Bu dönemde nesir ve şiire önem verilmiştir. Şairler, Yusuf b.Taşfin'in divanında şiir okurlardı. Ayrıca Murabıtlar döneminde tıp, astronomi ve matematik ilimlerine de özel bir önem verilmiştir.

Murabıtlar devletinin kuruluş aşamasında şiir ve edebiyata gereken önem verilmemiştir. Bunda bu devletin kurucularının bedevi bir kökenden gelip ve sürekli savaş halinde bulunmalarının büyük etkisi olmuştur. Mustafa İvet el-Kerim de bu konuya değinerek, Murabıtlar devletinin ilk dönemlerinde Muluku't-Tavaif dönemindeki gibi şiir ve edebiyata önem verilmediği için halkın buna büyük tepki gösterdiğini belirtmektedir²⁵⁷.

²⁵³ Harekât, 227.

²⁵⁴ Mahmud, 433.

²⁵⁵ Debbuz, II, 476.

²⁵⁶ Hasan İbrahim, IV, 456.

²⁵⁷ İVED, el-Kerim Mustafa , *el-Edebü'l-Endelusi Fi Ahdi'l-Murabitin* 1968 49.

Bütün bunlarla beraber Zellake zaferi sonrasında Endülüs şiirinde yeni bir çağır açılmıştır. Bu zafer ile edebiyatçılar ile Murabıtlar devletinin arasındaki buzlar erimiştir. Özellikle Mu'temid ile Yusuf b.Taşfin'in ortak çabaları, fikir ve edebiyat çevrelerince takdire şayan görülmüş ve bir çok şiire konu olmuştur²⁵⁸.

Endülüs şiiri genellikle vatan sevgisi, dostluk ve kardeşlik konuları ile tabiat sevgisini işlemektedir. Özellikle Endülüs'ün tabii güzellikleri ile sarayları şiirin gelişiminde malzeme olmuştur.

Endülüs şiirinde teşbih ve istiare, manevi konuların teşhis ve tecsimi ile tabiatı tasvir gibi nitelikler aranırdı²⁵⁹.

Murabit devlet adamları da ünlü edebiyatçı ve katipleri saraylarında görevlendirirlerdi. Yusuf b.Taşfin en iyi edip, fakih ve kadılardan kendisine yardımcıları tayin ederdi. İbni Taşfin'in Endülüs'e geçmeden önceki kâtibi Endülüslü ünlü edip Elmeriyyeli Abdurrahman b.Esbat idi. Abdurrahman b.İbset Benû Sumadıh döneminde Elmeriyye sarayında çalışmış, 472/1079 senesinde Merrakeş'e geçmiş ve Yusuf b.Taşfin'in hanımı Emire Zeynep'e katiplik yapmıştır. Emire Zeynep vefat edince Yusuf b.Taşfin onu kendi kâtipliğine getirmiştir. İbni Esbat'ın Yusuf b.Taşfin'in Endülüs'e geçmesinde ve Ceziretülhadra'yı geçiş için bir güvenlik bölgesi olarak seçmesinde büyük etkisi olmuştur²⁶⁰. Ali b.Yusuf devletin kurulmasında büyük etkisi olan fakihlere gereken önemi vermiş ve devletin her kademesinde söz sahibi yapmıştır²⁶¹.

²⁵⁸ İved, 46.

²⁵⁹ ATİK Abdulaziz, *el-Edebu'l-Arabi F'l-Endelus*, Beyrut 1976, 285-293.

²⁶⁰ *el-Hulel*, 59.

²⁶¹ BROCKELMANN, Carl, *el-İmparaturiyetü'l-İslâmiyye* (Trc. Nebih Emin Faris, Münir Baalbeki) Beyrut 1983, 188.

f) Endülüsün Etkileri

Murabıtlar Endülüsü fethetmeleri ile yepyeni ve çok farklı bir medeniyet ile karşılaşmışlar. Önceleri karşı koymuşlar, sonra ise bu medeniyet tarafından kabul edilmişlerdir.

Endülüs ortamı, sanatı ve neşeli eğlenceleri ile sert bir karaktere sahip olan Murabıtlara göre çok değişik bir yapıya sahipti. Yusuf b.Taşfin, el-Mu'temid'le yaptığı manevi konulardaki bazı tartışmalarda ona zevklerinin bolluğundan, değersizliğinden ve delice harcamalarının yersizliğinden söz eder. Fakat Endülüslüler için Yusuf sanat ve şiirden anlamayan bir barbardır. Ancak zamanla bu sistemler geçerliliklerini kaybeder. Her zaman dindar, asker kimliğini korumaya devam eden Yusuf Endülüslülerden kendisine yararlı olabilecek her şeyi alarak benimser, Endülüslüleşme Murabıt devletinde artarak yoğunlaşır.

Kurtuba ile diğer merkezler ve Tavaif-i Mülûk mimarisinin tesiri Mağrib'teki mimari eserlerde açıkça görülmektedir. Ancak Murabıtlar devrinden günümüze pek az yapı ulaşabilmiştir. Büyük Cezayir Camii, Telemsan Camii ve Fas'taki Caminin bazı kısımları bu dönemin eserleridir²⁶². Murabıtlar doğu medeniyetleriyle fazla bağlantıları olmadığından mimari ve sanatsal alanda tarihi yapılar geliştirememişlerdir. Bu nedenle Kurtuba ve Gırnata'daki mimari özelliklerden etkilenmiş ve bu özellikleri Mağrib'teki yapılara taşımışlardır²⁶³.

²⁶² İslam Tarihi, IV, 338.

²⁶³ Julyan, 118.

Yusuf b.Taşfin döneminde yapılan Merrakeş Camii ile Fas Camisi'nden günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır. Ancak Türkler döneminde onarımı yapılan Cezayir Büyük Camii günümüze ulaşmıştır²⁶⁴.

XI. Yüzyılda Murabıt'ların nüfuz sahasına giren Gana'da camilerin bulunduğu, devletin özellikle maliye, dış ilişkiler ve terceme hizmetlerinde müslüman memurlara yer verildiği bilinmektedir²⁶⁵.

---

²⁶⁴ Julyan, 118.

²⁶⁵ YILDIZ H.Dursun, Afrika TDV İ.A, İst. 1993, I, 432.

SONUÇ

Yusuf b. Taşfin Döneminde Murabıtlar Devleti adlı çalışmamız, ihtiva ettiği konular itibariyle önemlidir.

Yusuf b.Taşfin'in kurucusu olduğu Murabıtlar (Murabitûn) devletinin İslam tarihinde önemli bir rolü vardır. Bu rolün önemi iki noktada bariz olarak ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Murabıtların Mağrib'teki çalışmaları sayesinde İslamiyetin Sudan dahil, Gana ve Senegal gibi halkı zenci olan bölgelerde yayılması; İkincisi ise, Hristiyanların Endülüs'teki "Reconquista" (Endülüs'ün geri alma) hareketinin durdurulmasıdır.

Bu çalışmamızda varmış olduğumuz önemli bazı sonuçlara gelince: Mağrib'in Hz.Ömer döneminde başlayan fethi, Hz.Osman döneminde devam etmiştir. Buranın fethi Amr b.As, Abdullah b. Sa'd b.Ebî Serh, Ukbe b.Naffî, Ebu'l-Muhacir, Hassan b. Nu'man el-Gassani ve Musa b.Nusayr'in önemli katkılarıyla olmuştur.

Murabıtların menşei'ne gelince, bunlar Berberi olup, Berberilerin en büyük kabilelerinden birisi olan Sanhâcedendir. Sanhâce kabilesi ise yetmişten fazla kabileye ayrılmıştır. Berberilerin İslamı kabul edişleri fetihler esnasında başlamış ve Endülüs'ün fethinden sonra hızlanmıştır. Diğer taraftan İslamî bilgilerin halk arasında bilinmesinde ve İslamiyetin yayılmasında Abdullah b.Yasin'in bu bölgede kurmuş olduğu Ribatların payı büyüktür.

Mağrib'in yerleşik en eski halklarından olan Berberiler kendi aralarındaki siyasi çekişmeler nedeniyle güçlü bir devlet kuramamış, sürekli olarak bölgede hakim olan devletlerin hakimiyetleri altında kalmışlardır.

Sanhâcelilerin Emir Muhammed b. Tayfit'in çabaları neticesinde sağlanan birlikleri, Yahya b. İbrahim el-Cidâlî ile devam etmiştir. İlk defa bu kadar uzun süreli devam eden bir birlik, fetih hareketleriyle genişlemiş Mağrib'te söz sahibi olmuştur. Bu birliğin pekiştirilmesinde Ribatların payı büyüktür.

Murabıtlar devletinin kurucusu Yusuf b.Taşfin ordu komutanı iken kazanmış olduğu zaferle nâm yapmış, Mağrib'teki fetihler esnasında büyük başarılar sağlamıştır. 1062 senesinde artık bölgede söz sahibi olan Yusuf b. Taşfin'e Emir Ebûbekir b.Ömer tarafından Emirlik makamı devredilmiştir. Daha sonra fetih hareketlerini genişleterek devam eden İbn Taşfin, Mağribteki şehirleri teker teker fethederek, Tanca, Telemsan ve Septe'yi alarak Mağrib'in yegâne hakimi olmuştur.

Mağrib'te Yusuf b.Taşfin liderliğinde güçlü bir devlet hüküm sürerken, Endülüste Tavaif-i Mulûk denen müstakil devletçikler kurulmuş, bu devletçikler arasında da kıyasıya devam eden çetin savaşlar meydana gelmekteydi. Müslümanların içine sürüklendiği bu manzara Hristiyanlarda Endülüs'ü geri alma fikrini canlandırmıştır ve bazı Endülüs şehirleri işgal edilmiştir. Bu durumun farkına varan bazı müslüman emirler, Mağrib'te kuruluşu tamamlamış olan Murabıtlar devletinden yardım istemek zorunda kaldılar.

Endülüs'teki müslümanların bu çağrılarına olumlu cevap veren Yusuf b.Taşfin 1086 senesinde Endülüs'e geçerek Zellâka denilen yerde Alfonso komutasındaki Hristiyan ordusunu yenerek büyük bir zafer kazanmıştır. Zellâka zaferi ile Hristiyanların Endülüs'ü geri alma çabaları bu dönemde sonuçsuz kalmıştır.

Daha sonra tekrar Endülüs'e geçen Yusuf b. Taşfin buradaki devletlerin kendi aralarında anlaşamadıklarını görünce bunları Murabıtlar devletine katmıştır. Böylece Murabıtlar Devletinin sınırları Mağrib'le birlikte Endülüs'ü de içine almıştır.

Geniş bir alanda kurulu olan Murabıtlar Devleti, Yusuf b.Taşfin'in vefatına (500/1106) kadar, siyasi, iktisadi ve kültürel alanda parlak bir devir geçirmiştir.

MURABIT SULTANLAR

Yahya b.İbrahim Cidâli

Yahya b.Ömer el-Lemtûni

Ebûbekir b.Ömer el-Lemtûni

Yusuf b.Taşfin / 1078

MAĞRIB'DEKİ MURABIT VALİLER**Fas ve Septe**Ebubekir b.İbrahim
Ebu Abdullah Muhammed
İbnu'l-Hac**Telemsan**Taşfin b.Ebwbekir
b.ÖmerMezdeli b.Selinka**Sahrâ Bölgesi**

Ebûbekir b.İbrahim

Sicilmâseİbrahim b.Ebûbekir b.ÖmerEbu
Abdullah b.Zunfa**Sûs Bölgesi**

Ebûbekir b.Muhammed el-Lemtûni

ENDÜLÜSTEKİ MURABIT VALİLER

Kurtuba	Gırnata	İşbiliye
Ebû Muhammed Taşfin b. Süleyman	Temim b.Yusuf b.Taşfin	Seyr b.Ebubekir
Eb Muhammed Abdullah b.Cennun	Ebûbekir b.İbrahim	İbrahim b.Yusuf b.Taşfin
	Ebûbekir b.Muhammed	Temim b.Yusuf b.Taşfin
	Seyr b.el-Hac	Ebûbekir b.Mezdeli
		Seyr b.Ebi Bekr

Mursiye	Belensiye	Sarakusta
İbrahim b.Yusuf b.Taşfin	İbrahim b.Tayfit	Ebubekir b.İbrahim b.Tayfit
Ebu Abdullah Muhammed b.Taşfin	Ebu Tahir Temim b.Yusuf	Ebu Abdullah Muhammed b.Hac
Ebu Zekeriya Yahya b.Ganiye	Abdullah b.Fatma	

MURABITLAR DEVLETİNİN VEZİR,

KATİP, KADI VE ORDU KOMUTANLARI

İbn-i Ebi'l-Hisal (vezir-Katip)

Ebu Bekir b.Kasise (Vezir-Katip-Edebiyatçı)

İbn-i Abdun (katip)

Abdurrahman b.Esbat (Katip)

Abdurrahman b.Cafer b.İbrahim b.Ahmed el-Meğafirî (Katip)

Yahya b.Himam es-Sarakustî (Katip)

İbn Hamdîn (Kadı)

Abdü'l-Melik el-Masmudî (Kadı)

Muhammed b.Ahmed b.Ahmed b.Rüşî (Kadı)

Ebu'l-Fadl İyad b.Musa el-Hahşi (Kadı)

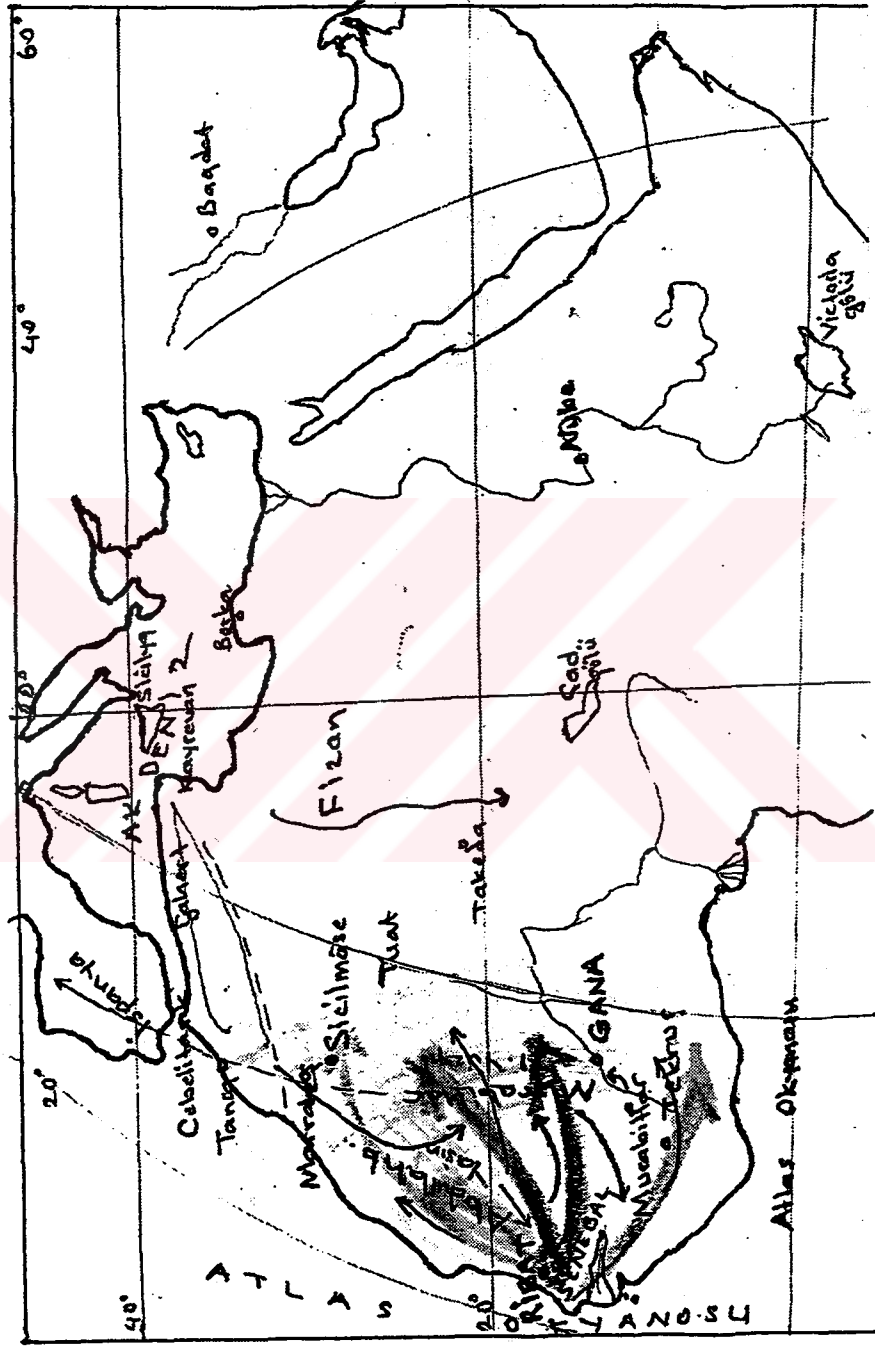
Ebw Tahir Temim b.Yusuf (Ordu Komutanı)

Davut b.Aişe (Ordu komutanı)

Seyr b.Ebubekir (Ordu Komutanı)

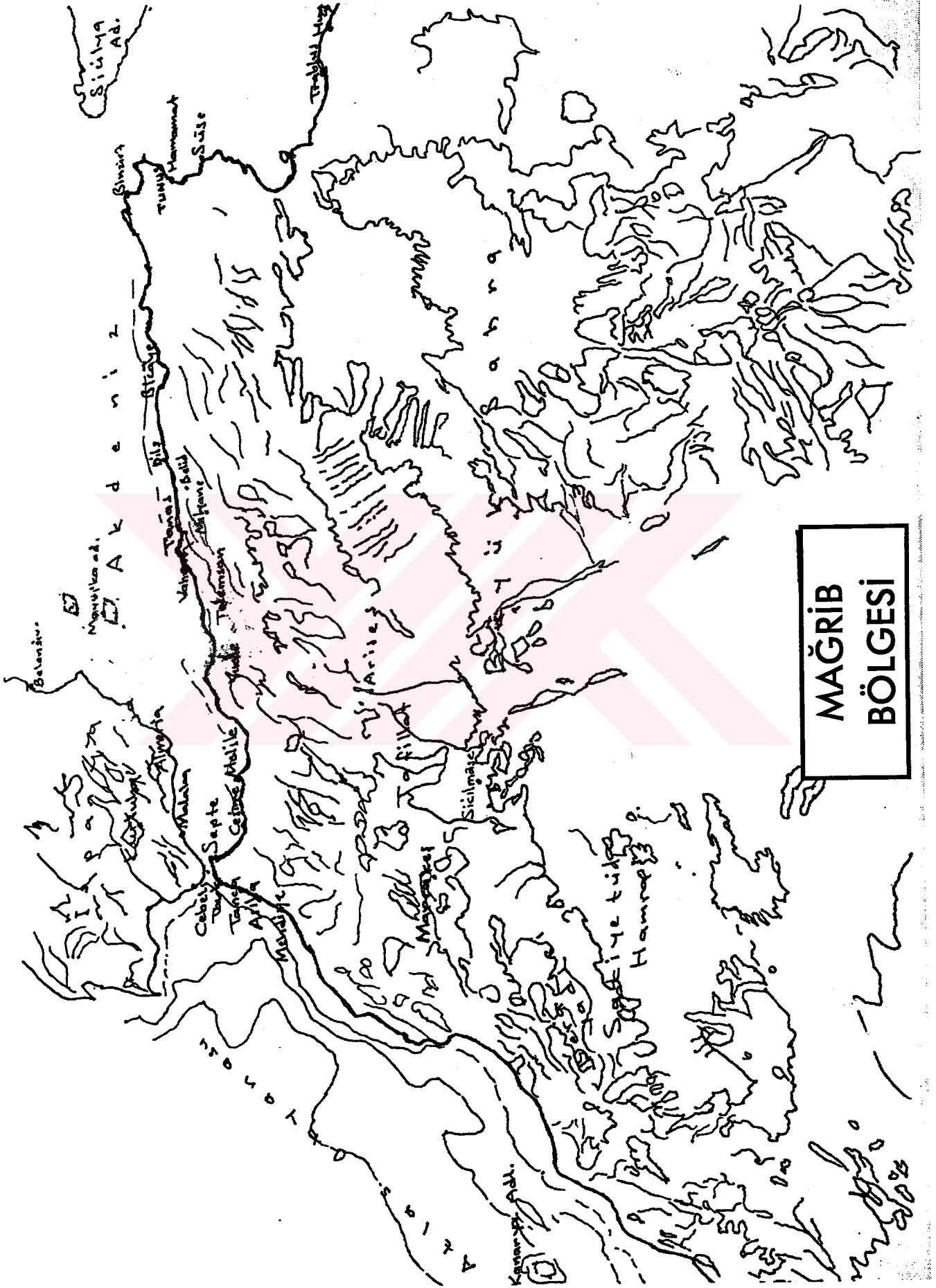
Ebu Abdullah b.el-Hac (Ordu Komutanı)

İbn-i Tafiliyt (Ordu Komutanı)

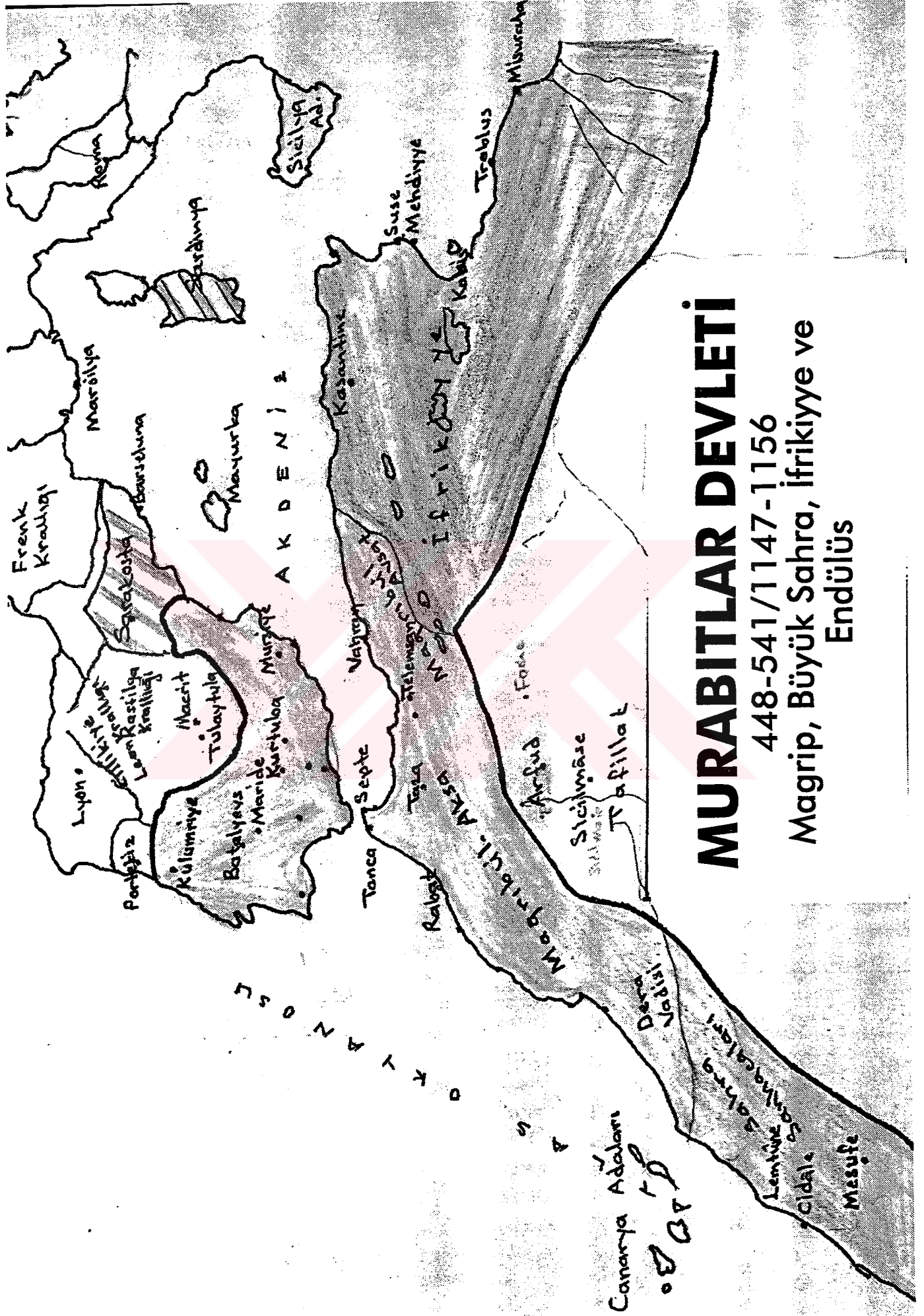

Abdullah b. Yasin'in Ribatı ve Cihad Faaliyetleri

**MAĞRİB
BÖLGESİ**

BİBLİYOGRAFYA

- ATİK, Abdulaziz, *el-Edebü'l-Aribî fi'l-Endelüs*, Beyrut 1976.
- BROCKELMANN, Carl, *el-İmparatoriyyetü'l-İslâmiyye*, (Trc.Nebih Emin Faris, Münir Baalbeki), Beyrut 1983.
- CARIM, Fut, *Yusuf Taşfin*, İstanbul 1966.
- DEBBUZ, Muhammed Ali, *Tarihu'l-Mağribi'l-Kebîr*, Kahire 1964
- DURSUN, Davut, "Afrika", I, TDV *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988.
- EŞBAH, Yusuf, *Tarihu'l-Endelüsi fî Ahdî'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn*, Trc.Abdullah İnan, Kahire 1940,
- EL-HACCI, Abdurrahman Ali, *et-Tarihu'l-Endelüsi*, Beyrut 1993.
- el-HAMEVİ, Ebi Abdullah Yakut (ö.629/1229), *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut ?.
- HAREKAT, İbrahim, *el-Mağrib Abre't-Tarih*, Darülbeydâ 1984.
- HASAN, İbrahim Hasan, *Tarihu'l-İslami's-Siyasi ve'd-Dini ve's-Sekafî ve'l-İctimaî*, I-IV, Kahire 1964.
- HİTTİ, Philip, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi* (Çev.Salih TUĞ) İstanbul 1980.
- HİZMETLİ, Sabri, *İslâm Tarihi*, Ankara 1991.
- el-HULELÜ'l-Mevşiyye fî Zikr Ahbari'l-Merakuşiyye*, Thk. Süheyil Zekâr, Abdulkâdir Zemâme, Dârülbeydâ, 1979
- İBN DİNAR, Ebu Abdullah Muhammed b.Ebi'l-Kasım el-Kayrevani (ö.1110/1698) *Kitabu'l-Mu'nis fî Ahbar İfrikiiyye ve Tunus*, Tunus 1286/1869.
- İBN EBİ ZER, Ali, el-Fasi (ö.724/1324), *el-Enis el-Mutrib bi Ravzi'l Kırtas fî Ahbar Mulûki'l-Mağrib ve Tarih Medinetü'l-Fas*, Ribat 1973
- İBN ESİR, Ali (ö.630/1233), *el-Kâmil fi't-Tarih*, Beyrut 1979

- İBN HALDUN, Abdurrahman (ö.808/1405), *Kitabü'l-İber ve Dinavü'l-Mübtede ve'l-Haber*, I-VII, Kahire 1274/1857
- İBN HALDUN, Abdurrahman, *Mukaddime*, Trc.Zeki Kadiri Ugan, MEB, İstanbul 1990
- İBN HALLİKAN, Ahmed (ö.681/1282), *Vefeyatu'l-Ayan ve Enba Ebna'iz-Zaman*, Thk.İhsan Abbas, Beyrut ?,.
- İBNU'L-HATİB, Lisânud'Din es-Selmani (ö.776/1374), *Kitabu A'mâlu'l Alâm*, Thk. Lieve Profensal, Lübnan ?
- İBN İZARİ, Ebû Muhammed Ali b.Muhammed (ö.695/1295), *el-Beyanu'l-Muğrib fi Tarihi'l-Endelusi ve'l-Mağrib*, Beyrut 1967.
- İNAN, Abdullah, *Asru'l-Murabitîn ve'l Muvahhidin fi'l-Mağribi ve'l-Endelüs*, Kahire 1964
- JULYAN, Andri, *Tarihu'l-İfrikiyyeti's-Şimalî*, Trc. Muhammed Mezali-Beşir Selâme, Tanus 1978.
- KALKAŞANDİ, (ö.821/1418), *Subhu'l-A'ş'a*, Kahire 1917.
- el-KERİM, Mustafa İVED, *el-Edebü'l-Endelisî, fi Ahdi'l-Murabitîn*, ? 1968.
- MAHMUT, Hasan Ahmed, *Kıyam-u Devleti'l-Murabitn*, Kahire 1956.
- el-MAKKARİ, (ö.1041/1031), *Nefhu't-Tib min Gusni'l-Endelusi'r-Ratib*, Kahire, ?,.
- MERAKUŞİ, Abdulvahit (ö.647/1249), *el-Mu'cib fi Talhis Ağbari'l-Mağrib*, Kahire ?
- MU'NİS, Hüseyin, *Atlasu Tarihu'l İslami*, Kahire 1987
- MU'NİS, Hüseyin, *Fethu'l-Arab li'l-Mağrib*, Kahire 1965
- NASRALLAH, Sadun Abbas, *Devletü'l-Murabitin*, Beyrut 1985.
- en-NUBAHİ, Ebu'l-Hasan (ö.VIII/XIV yüzyıl sonu), *Tarih Kudati'l-Endelüs*, Beyrut 1980.
- ÖZDEMİR Mehmet, *Endülüs Müslümanları (Medeniyet Tarihi)*, Ankara 1997.

- SALİM, Abdulaziz, *Tarihu'l-Mağribi fi'l-Asri'l İslami*, İskenderiyye, ?
- SALİM, ABDULAZİZ, *Tarihu'l-Mağribu'l-Kebir*, Beyrut 1984
- SELAVİ, Ahmed b. Halit en-Nasiri (ö.1315/1418), *el-İstiksâ li Ahbar Duvel'il-Mağrib*, Mısır, 1312
- ŞUAYIP, Abdulvahid, *Devru'l-Murabitîn fi'l-Cihadi bi'l-Endelus*, Malta 1990
- UNAT, Faik Reşit, *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara 1974.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, "Berberiler", TDV *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992
- YVER, G., "Mağrib" MEB *İslam Ansiklopedisi*", İstanbul, 1993
- ZAĞLUL, Saad, *Tarihu'l-Mağrib*, İskenderiyye, ?.
- ZİRİKLİ, Hayrettin, *el-A'lam Kamusu't-Teracim*, Beyrut 1989.

SUMMARY

Murabitun State During the Reign of Yusuf B. Tashfin

By : Muserref Ekinci

Advisor : Asoc. Prof. Dr. Mehmet Özdemir

After the goal importance and method of the thesis, in the introduction chapter the history of Maghrib up until establishment of Murabitun state is dealt with.

In the first chapter the subject that are dealt with are as follows: The establishment of Murabitun state, the Murabitun movement, the life of its founder and his earlier activities, his life in Ribat the formation of Murabitun movement and the essential principles of teachings of Abdullah b. Yasin are studied in detail. In the same chapter under the heading of the military activities of Murabitun, the conquests that had taken place, together with the coming to the fore of Yusuf b. Tashfin are dealt with. In the second chapter of the study, the political developments during the reign of Yusuf b. Tashfin including Maghrib and Andalus conquests are studied. In the same chapter under the cultural and civilised life, The organisation of the State, the establishment of the city of Marrakush, and the scholarly and cultural life and the influence of Andalusia are studied. The research ends with a conclusion and bibliography.

Muserref Ekinci-1997